

MARK

BAYON ETGAN MUQADDAS XUSHXABAR

Kirish

Mazkur kitob Yangi Ahd tarkibidagi to'rtta Xushxabarning ikkinchisidir. Mark kitobi Xushxabar kitoblari orasida eng qisqasi bo'lib, Isoning hayoti va faoliyati to'g'risida hikoya qiladi. Bu kitob muallifi Markdir. U havoriy Butrusning va'zlari va ta'limotiga asoslangan holda, Isoning safarlari va ko'rsatgan aql bovar qilmas mo'jizalari haqida bayon qiladi. Kitob Isoning xochdagi o'limi va tirilishi haqidagi voqealar bilan yakunlanadi.

Mark Isoning qudrati va hokimiyatiga alohida urg'u beradi. U Isoni Xudoning O'g'li* deb ta'kidlab, Iso ulug' Ustoz, tengi yo'q Shifokor ekanini, hatto shayton, jinlar va o'lim ham Unga bo'ysunishini hikoya qiladi. Iso tabiat hodisalari, gunoh, diniy udumlar va Ma'baddagi tartib ustidan Hukmron ekanini muallif ko'rsatadi. Iso odamlarga shifo bergani haqida Mark takror-takror bayon qiladi, bu mo'jizalarning hammasini Iso Xudoning qudrati bilan qilganini muallif ta'kidlaydi.

Din arboblari Isoning ta'limotini qabul qilishmaydi. Bu esa Iso va ularning orasida ziddiyat tug'diradi (2:2-3:6). Oqibatda ular Isoni o'ldirish payiga tushadilar (11:18).

Bu kitob Isoning shogirdlarini va olomoni hayratga solgan mo'jizalarga boy bo'lsa-da, mazkur Xushxabarga ko'ra, Isoning eng qudratli ishi Uning xochda tortgan azobi va o'limidir. Buni anglagan birinchi odam Rim askari bo'ladi, u Isoning xochda o'lganini ko'rib: "Bu Odam haqiqatan ham Xudoning O'g'li ekan!" deb tan oladi (15:39).

To'rtta Xushxabar orasida Mark bayon etgan Xushxabar birinchi bo'lib yozilgan, degan fikr keng tarqalgan. Mazkur Xushxabardagi ko'plab oramiycha so'zlar va yahudiycha odatlarning izohi shunday fikrga olib keladi: Mark bu kitobini g'ayriyahudiy xalqlardan bo'lgan masihiylar uchun yozgan. Muallif Iso to'g'risida hikoya qilganda, kitobxonni Isoning qudratiga ishontirishga harakat qiladi. Zotan, Uning qudrati odamlarni xastaliklardan, jinlardan va o'limdan xalos qila oladi. Shuningdek, Mark imondagi yangi hayot yengil emasligini eslatib qo'yishni xohlaydi. Imonlilar Isoga ergashib, boshqalarga xizmat qilishlari va Iso singari azob-uqubat tortishga tayyor bo'lishlari kerakligini aytadi.

1-BOB

Yahyo cho'mdiruvchining va'zi

¹ Xudoning O'g'li* Iso Masih to'g'risidagi Xushxabar shunday boshlanadi. ² Ishayo payg'ambarning kitobida yozilganki:

"Mana, Sendan oldin Men O'z elchimni yuboryapman,
U Sen uchun yo'lni hozirlaydi*.

³ Cho'lda bir ovoz yangramoqda:
«Egamizga yo'l hozirlang,

Unga to'g'ri yo'l oching!»**

⁴ Darvoqe, Yahyo cho'mdiruvchi cho'lda* odamlarga: "Gunohlaringizdan tavba qilib, suvga cho'minglar, shunda Xudo gunohlaringizni kechiradi", deb va'z qila boshladi*.

⁵ Quddus aholisi va Yahudiya o'lkasining qolgan hamma joylaridan kelgan odamlar Yahyoning oldiga borishardi. Ular gunohlarini e'tirof etishar, Yahyo ularni Iordan daryosida cho'mdirar edi.

⁶ Yahyoning kiyimlari tuya junidan to'qilgan bo'lib, beliga charm kamar* bog'lagan edi. U chigirtka va yovvoyi asal yerdi. ⁷ U xalqqa shunday deb e'lon qilardi: "Mendan ham qudratliroq bo'lgan bir Zot ortimdan kelmoqda. Men engashib Uning choriq iplarini yechishga ham arzimayman. ⁸ Men sizlarni suvga cho'mdiryapman, U esa sizlarni Muqaddas Ruhga cho'mdiradi."

Iso suvga cho'mdiriladi

⁹ O'sha kunlari Iso Jalila hududining Nosira shahridan Yahyo oldiga keldi. Yahyo Uni Iordan daryosida cho'mdirdi. ¹⁰ Suvdan chiqishi bilanoq Iso osmonning ochilib ketganini va Muqaddas Ruh Uning ustiga kaptarday tushib kelganini ko'rди. ¹¹ Osmondan esa: "Sen Mening sevikli O'g'limesan*, Sendan nihoyatda mamnunman*" degan ovoz eshitildi.

Iso vasvasaga solinadi

¹² Muqaddas Ruh Isoni darhol sahroga boshlab ketdi. ¹³ Iso sahroda qirq kun bo'lib, shayton tomonidan vasvasaga solindi. Iso yovvoyi hayvonlar orasida yashab, farishtalar Unga xizmat qilishardi.

¹⁴ Yahyo hibsga olingandan keyin*, Iso Jalilaga borib, Xudoning Xushxabarini va'z qildi: ¹⁵ "Vaqt—soati yetdi. Xudoning Shohligi* yaqinlashdi! Tavba qilinglar, Xushxabarga ishoninglar!"

Isoning dastlabki shogirdlari

¹⁶ Iso Jalila ko'li bo'ylab o'tayotib, Shimo'n* va uning ukasi Endrusni ko'rib qoldi. Ular baliqchi bo'lib, ko'lga to'r tashlayotgan edilar. ¹⁷ Iso ularga dedi: "Ortimdan yuringlar. Men sizlarga odamlarni ovlashni o'rgataman." ¹⁸ Ular o'sha zahotiyoq to'rlarini tashlab, Isoga ergashdilar.

¹⁹ Iso bir oz nari yurgach, Zabadiyoning o'g'illari Yoqub va Yuhannoni ko'rib qoldi. Ular qayiqda to'rlarini yamab o'tirishgan edi. ²⁰ Iso shu onda ularni ham chaqirdi. Ular otalari Zabadiyoni va yollanma ishchilarni qayiqda qoldirib, Isoga ergashdilar.

Jinga chalingan odam

²¹ Ular Kafarnahum shahriga kirib borishdi. Shabbat kuni Iso sinagogaga kirib, ta'lim bera boshladi. ²² Xaloyiq Isoning ta'limotini eshitib, hayratda qoldi, chunki U odamlarga Tavrot tafsirchilariday* emas, balki hokimiyat egasi kabi ta'lim berar edi*.

²³ O'sha sinagogada yovuz ruhga chalingan bir odam bor edi. U to'satdan qichqirib yubordi:

²⁴ — Ey Nosiralik Iso! Bizni tinch qo'y! Sen bizni halok qilgani keldingmi? Sening kimligingni bilaman: Sen Xudoning Azizisan!

²⁵ Biroq Iso jinga do'q urib:

— Jim bo'l! Undan chiqib ket! — dedi.

²⁶ Yovuz ruh u odamni qattiq siltadi, ovozi boricha baqirib, uning ichidan chiqib

ketdi. ²⁷ Odamlar hayratlanib, bir–birlaridan so‘ray boshladilar:

— Bu nimasi? Hokimiyatga ega bo‘lgan yangi ta‘limot–ku! U yovuz ruhlarga buyruq beradi, yovuz ruhlar esa Unga bo‘ysunadi–ya!

²⁸ Shunday qilib, Isoning shuhrati butun Jalila hududi bo‘ylab yoyila boshladi.

Iso ko‘p odamlarni sog‘aytiradi

²⁹ Iso, Shimo‘n, Endrus, Yoqub, Yuhanno sinagogadan chiqib, to‘g‘ri Shimo‘n va Endrusning uyiga bordilar. ³⁰ Shimo‘nning qaynanasi isitmalab, to‘shakda yotgan edi. Iso kelishi bilanoq Unga bu haqda aytishdi. ³¹ Iso ayolning yoniga bordi, qo‘lidan tutib, o‘tirg‘izib qo‘ydi. Shunda ayolning isitmasi tushdi, u mehmonlarga xizmat qila boshladi.

³² Quyosh botib kech kirgan paytda*, odamlar xastalarni va jinga chalinganlarni Isoning oldiga olib kelishdi. ³³ Butun shahar aholisi eshik oldiga yig‘ildi. ³⁴ Iso turli dardu illatlardan qiynalgan ko‘p odamlarni sog‘aytirdi. Ko‘plarning ichidan jinlarni quvib chiqardi. Jinlarning gapirishiga ijozat bermasdi, chunki jinlar Isoning kimligini bilishardi.

Iso Jaliladagi sinagogaalarda va‘z qiladi

³⁵ Ertasi kuni saharda, tong yorishmasdan oldin, Iso o‘rnidan turib, uydan chiqib ketdi. Kimsasiz joyga borib, ibodat qildi. ³⁶ Shimo‘n va boshqalar Isoni qidirib ketdilar.

³⁷ Isoni topib:

— Hamma Sizni izlab yuribdi! — dedilar. ³⁸ Iso ularga:

— Yaqin atrofdagi qishloqlarga boraylik, Men u yerlarda ham voizlik qilay, chunki Men ana shu maqsadda kelganman, — dedi.

³⁹ Shunday qilib, Iso butun Jalila hududini kezib, u yerdagi sinagogaalarda voizlik qilar va odamlarning ichidan jinlarni quvib chiqarar edi.

Teri kasalligiga chalingan odamni Iso sog‘aytiradi

⁴⁰ Teri kasalligiga* chalingan bir odam Isoning oldiga keldi. U tiz cho‘kib, yalindi:

— Bilaman, agar istasangiz, meni bu kasallikdan poklay olasiz.

⁴¹ Isoning unga rahmi kelib, qo‘lini uzatdi va unga tekkizib:

— Istayman, pok bo‘l! — dedi.

⁴² Shu zahoti o‘sha odam kasalligidan forig‘ bo‘lib, poklandi. ⁴³⁻⁴⁴ Iso uni qat‘iy ogohlantirib dedi:

— Menga qara! Bu to‘g‘rida birovga og‘iz ocha ko‘rma. Borib, o‘zingni ruhoniyya* ko‘rsat. Poklanganingni hammaga isbot qilish uchun* Muso amr qilgan qurbonliklarni keltir*.

Shu so‘zlar bilan Iso uni darhol jo‘natib yubordi.

⁴⁵ O‘sha odam esa ketayotib, ro‘y bergan hodisani bemalol har yoqqa yoya boshladi. Shu bois Iso biror shaharga ochiqchasiga bora olmay qoldi. Aksincha, shahardan tashqarida, kimsasiz joylarda yashaydigan bo‘ldi. Shunga qaramay, xaloyiq har tomondan Uning oldiga kelar edi.

2–BOB

Iso sholni sog‘aytiradi

¹ Bir necha kundan keyin Iso yana Kafarnahum shahriga keldi. Uning kelgani to‘g‘risidagi xabar tezda shaharga tarqaldi. ² Shu qadar ko‘p odam yig‘ildiki, Iso o‘tirgan

uyning* hatto eshigi oldida ham joy qolmadi. Iso xalqqa Xudoning soʻzini oʻrgatayotgan edi. ³ Shu orada toʻrt kishi bir shol odamni koʻtarib keldilar. ⁴ Olomon koʻpligidan ular sholni Isoning oldiga olib bora olmay, uyning tomidan teshik ochdilar*. Sholni toʻshagi bilan Isoning oldiga tushirdilar.

⁵ Iso ularning ishonchini koʻrib, sholga:

— Oʻgʻlim, gunohlaring kechirildi, — dedi.

⁶ Bu yerda baʼzi Tavrot tafsirchilari oʻtirgan edilar. Ular ichlarida shunday deb oʻylagan edilar: ⁷ “Nega bu Odam bunday deyapti? Bu kufriklik—ku! Xudodan boshqa hech kim gunohlarni kechira olmaydi!” ⁸ Iso shu onda ularning oʻy-fikrlarini bilib, dedi:

— Nega bunday narsalarni oʻylaysizlar? ⁹ Qaysi biri osonroq? Sholga: “Gunohlaring kechirildi”, deb aytishmi yoki: “Oʻrningdan tur, toʻshagingni olgin—da, yur!” deb aytishmi? ¹⁰ Inson Oʻgʻliga* yer yuzida gunohlarni kechirish hokimiyati berilgan. Hozir shuni bilib olasizlar.

U shunday dedi—yu, sholga:

¹¹ — Senga aytaman: oʻrningdan tur! Toʻshagingni olib, uyingga bor! — deb buyurdi.

¹² Shol odam oʻrnidan turdi, darhol toʻshagini olib, hammaning koʻzi oldida chiqib ketdi. Hamma hayratga tushib: “Bunaqasini hech qachon koʻrmagan edik”, deb Xudoni ulugʻlar edilar.

Iso Levini chaqiradi

¹³ Iso yana Jalila koʻli boʻyiga chiqdi. Tumonat xaloyiq Uning oldiga toʻplandi. Iso ularga taʼlim berdi.

¹⁴ Iso koʻl boʻylab yurarkan, soliq yigʻadigan joyda oʻtirgan Xalfey oʻgʻli Levini* koʻrib qoldi. Iso unga:

— Ortimdan yur! — dedi. Levi oʻrnidan turib, Isoga ergashdi.

¹⁵ Bir ozdan keyin Iso Levining uyida mehmon boʻldi. Isoga ergashgan koʻp soliqchilar* va gunohkorlar ham Uning shogirdlari qatorida dasturxon atrofida oʻtirardilar. ¹⁶ Iso gunohkorlar va soliqchilar bilan birga ovqatlanib oʻtirganini farziy* mazhabidan boʻlgan baʼzi Tavrot tafsirchilari koʻrib, Uning shogirdlariga:

— Bu qanday gap? U soliqchilaru gunohkorlar bilan birga ovqatlanib oʻtiribdi—ku! — deyishdi. ¹⁷ Iso buni eshitib, shunday javob berdi:

— Men solihlarni emas, gunohkorlarni tavbaga chaqirgani kelganman. Axir, sogʻlar emas, xastalar tabibga muhtojdir.

Roʻza tutish haqida savol

¹⁸ Yahyoning ham, farziylarning ham shogirdlari roʻza tutishar edi. Baʼzi odamlar Isoning yoniga kelib:

— Nega Yahyoning shogirdlari va farziylarning shogirdlari roʻza tutadi—yu, Sizning shogirdlaringiz tutmaydi? — deb soʻrashdi. ¹⁹ Iso ularga dedi:

— Toʻyda mehmonlar roʻza tuta oladilarmi? Albatta, yoʻq! Kuyov ular bilan birga boʻlganda, ular roʻza tuta olmaydilar. ²⁰ Biroq ular kuyovdan judo boʻladigan kunlar keladi, ana oʻshanda roʻza tutadilar. ²¹ Hech kim eski kiyimga yangi matodan yamoq solmaydi. Aks holda, yangi yamoq eski kiyimni battar yirtib yuboradi. ²² Shuningdek, hech kim yangi sharobni eski meshga quymaydi. Chunki yangi sharob meshni yorib yuboradi*, sharob ham, mesh ham isrof boʻladi. Aksincha, yangi sharobni yangi meshga quymoq darkor.

Shabbat kuniga rioya qilish haqida

²³ Shabbat kunlarining birida Iso bug'doyzordan o'tib ketayotgan edi. Uning shogirdlari yo'l-yo'lakay boshloqlarni uza boshladilar*. ²⁴ Buni ko'rgan farziylar Isoga: — Qara, nega ular Shabbat kuni qonunga xilof ish* qilyaptilar? — deyishdi. ²⁵ Iso ularga dedi:

— Dovud hamrohlari bilan och qolib, ovqatga muhtoj bo'lganda nimalar qilganini* nahotki sizlar hech o'qimagan bo'lsangiz?! ²⁶ U oliy ruhoniy Abuatar* zamonida Xudoning uyiga kirib, muqaddas nonlarni* yegan. Hatto hamrohlariga ham bergan. Qonunga muvofiq esa bunday nonlarni faqat ruhoniylar yeyishga haqli edilar—ku!

²⁷ Keyin Iso davom etdi:

— Inson Shabbat kuni uchun emas, balki Shabbat kuni inson uchun yaratilgan. ²⁸ Shu bois, Inson O'g'li Shabbat kunining ham Hokimidir.

3-BOB

Qo'li shol odamni Iso sog'aytiradi

¹ Boshqa bir kuni Iso sinagogaga kirdi. U yerda qo'li shol bir odam bor edi. ² Isoni ayblamoqchi bo'lgan ba'zi odamlar*: “Iso Shabbat kuni ham bu odamga shifo berarmikan”, deb Uni kuzatib turardilar.

³ Qo'li shol odamga Iso:

— Oldinga chiq! — dedi. ⁴ So'ng xaloyiqdan so'radi:

— Qonunga muvofiq Shabbat kuni yaxshilik qilish kerakmi yoki yomonlikmi? Jonni xalos qilish kerakmi yoki halok qilishmi?

Ular esa indamay turaverdilar.

⁵ Iso odamlarning bunday bag'ri toshligidan ranjib, atrofga g'azab bilan qaradi. So'ngra o'sha odamga:

— Qo'lingni uzat! — dedi.

U odam qo'lini uzatishi bilanoq, qo'li soppa-sog' bo'lib qoldi. ⁶ Farziylar esa darrov tashqariga chiqib: “Isoni qanday qilib o'ldirsak ekan?” deb Hirod tarafdorlari* bilan til biriktirishdi.

Ko'l bo'yidagi olomon

⁷⁻⁸ Iso shogirdlari bilan Jalila ko'li tomonga ketdi. Unga bir talay olomon ergashdi. Uning qilgan ishlari to'g'risida eshitgan bu odamlar Jaliladan, Yahudiyadan, Quddusdan, Idumeya hududidan, Iordan daryosining sharqidagi yerlardan, shuningdek, Tir va Sidon atrofidagi hududlardan kelgan edilar. ⁹ Odam ko'pligidan oyoq ostida qolib ketmay deb, Iso shogirdlariga qayiq tayyorlab qo'yishni buyurdi. ¹⁰ Iso ko'pchilikka shifo bergani uchun, hamma xastalar Isoga qo'llarini tekkizmoqchi bo'lib, U tomon yopirilishardi.

¹¹ Yovuz ruhga chalingan odamlar esa Isoni ko'rgan zahoti, Uning oyoqlariga yiqilib: “Sen Xudoning O'g'lisan*”, — deb baqirib yuborishardi. ¹² Ammo Iso: “Mening kimligimni ayt manglar!” deb ularga qat'iy buyurardi.

Iso o'n ikki havoriyni tanlaydi

¹³ Shundan so'ng Iso toqqa chiqib, O'zi xohlagan odamlarni yoniga chaqirdi. Ular kelgach, ¹⁴ Iso o'n ikki odamni tanlab olib, ularga havoriylar deb nom berdi*. So'ngra dedi:

— Men bilan birga bo‘lishlaringiz uchun sizlarni tanlab oldim. Men sizlarni va‘z aytishga yuboraman. ¹⁵ Sizlarga jinlarni haydash* hokimiyatini beraman.

¹⁶ Iso tanlab olgan o‘n ikki havoriy quyidagilardir: Shimo‘n (Iso unga Butrus deb ism berdi), ¹⁷ Zabadiyo o‘g‘illari Yoqub va Yuhanno (Iso ularga Baniragash, ya‘ni “momaqaldiroq o‘g‘illari” deb nom berdi), ¹⁸ yana Endrus, Filip, Bartolomey, Matto, To‘ma, Xalfey o‘g‘li Yoqub, Taddeyus*, vatanparvar* Shimo‘n ¹⁹ va Isoga xiyonat qilgan Yahudo Ishqariyot.

Iso va shayton

²⁰ Shundan so‘ng Iso uyga* ketdi. Ammo yana ko‘p xaloyiq to‘plangani uchun Iso va shogirdlarining hatto non yeyishga ham vaqtlari bo‘lmadi. ²¹ Isoning qilgan ishlari to‘g‘risida oila a‘zolari* eshitib: “Iso aqldan ozib qolibdi”, deb Uni olib ketgani keldilar.

²² Quddusdan kelgan Tavrot tafsirchilari esa:

— Uning ichiga Baalzabul kirib olgan. U Baalzabulning — ins-jinslar hukmdorining* kuchi bilan jinlarni quvib chiqaryapti, — deyishdi.

²³ Shunda Iso ularni yoniga chaqirib, masal bilan so‘zlay boshladi:

— Qanday qilib shayton shaytonni quvib chiqara oladi?! ²⁴ Agar bir shohlik nizo tufayli o‘z ichidan bo‘linib ketsa, bunday shohlik xarob bo‘ladi. ²⁵ Agar bir xonadon nizo tufayli o‘z ichidan bo‘linib ketsa, u xonadon barbod bo‘ladi. ²⁶ Bordi–yu, shaytonning shohligi o‘z–o‘ziga qarshi chiqib, bo‘linib ketsa, u barbod bo‘lib, kuni bitadi. ²⁷ Hech kim kuchli odamning uyiga bostirib kirib, uning mol–mulkini talon–taroj qilib olib keta olmaydi. Uyning egasini o‘g‘ri bog‘lab qo‘ysagina, uyini talon–taroj qila oladi. ²⁸ Sizlarga chinini aytayin: odamlarning qilgan gunohlari, aytgan har qanday kufriklari kechiriladi. ²⁹ Ammo kim Muqaddas Ruhga kufrik qilsa*, hech qachon kechirilmaydi, chunki bu abadiy gunohdir.

³⁰ Iso bu so‘zni, “Uni yovuz ruh chalgan” deganlari sababli aytdi.

Isoning onasi va ukalari

³¹ Isoning onasi bilan ukalari kelib qolishdi. Ular Isoni chaqirib kelish uchun odam yuborib, o‘zlari uyning tashqarisida kutib turishdi. ³² Isoning atrofida olomon o‘tirgan edi. Ular Isoga:

— Ana, onangiz va ukalaringiz* tashqarida Sizni so‘rayaptilar, — deyishdi. ³³ Iso ularga javoban:

— Mening onam va ukalarim kim? — dedi. ³⁴ So‘ngra atrofida o‘tirganlarga nazar solib dedi:

— Mana, Mening onam va ukalarim! ³⁵ Kimda–kim Xudoning irodasini bajo qilsa, u Mening ukam, singlim, onam bo‘ladi.

4–BOB

Urug‘ sepuvchi haqida masal

¹ Iso yana ko‘l bo‘yida ta‘lim berdi. Uning atrofida shu qadar ko‘p olomon to‘plandiki, U ko‘ldagi qayiqqa tushib o‘tirishga majbur bo‘ldi. Olomon esa ko‘l qirg‘og‘ida turardi.

² Iso masal orqali xalqqa ta‘lim berib, shunday dedi: ³ “Quloq solinglar! Bir dehqon urug‘ sepgani chiqibdi. ⁴ Urug‘ sepayotganda ba‘zi urug‘lar so‘qmoq yo‘l ustiga tushibdi.

Qushlar uchib kelib, urug‘larni cho‘qib ketibdi. ⁵ Ba‘zi urug‘lar tuprog‘i kam toshloqqa

tushibdi. Tuproq kam bo'lgani uchun urug'lar tez ko'karib chiqibdi. ⁶ Biroq quyosh chiqqach, qovjirab, ildizi bo'lmagani uchun so'lib qolibdi. ⁷ Boshqa urug'lar tikanlar orasiga tushibdi. Tikanlar o'sib, urug'larni bo'g'ib qo'yibdi, urug'lar hosil bermabdi. ⁸ Yana boshqa urug'lar esa yaxshi tuproqqa tushibdi va unib-o'sib, o'ttiz, oltmish, hattoki yuz barobar ko'p hosil beribdi.”

⁹ Keyin Iso yana dedi: “Kimning eshitar qulog'i bo'lsa, eshitsin!”

Masallarning maqsadi

¹⁰ Iso o'n ikki shogirdi va boshqa ba'zi odamlar bilan yolg'iz qolganda, ular Isodan boyagi masalni tushuntirib berishini so'radilar. ¹¹ Iso ularga dedi: “Xudo Shohligining sirini bilish sizlarga berilgan. Tashqaridagilarga esa hamma narsani masallar bilan gapiraman, ¹² toki:

«Ular qarab turib, anglamasinlar,
Tinglab turib, tushunmasinlar.
Aks holda, Xudoga qaytadilar,
Gunohlaridan forig' bo'ladilar.»”*

Urug' sepuvchi haqidagi masalning ma'nosi

¹³ Iso ularga dedi: “Agar bu masalni tushunmagan bo'lsangiz, boshqa masallarni qanday tushunasiz?! ¹⁴ Urug' sepuvchining sepgani — Xudoning kalomidir. ¹⁵ Ba'zi odamlar so'qmoq yo'l ustiga tushgan urug'larga o'xshaydilar. Ular kalomni eshitadilar, ammo o'sha zahoti shayton kelib, ularning ichiga ekilgan kalomni olib ketadi. ¹⁶ Boshqa odamlar toshloq yerga tushgan urug'larga o'xshaydilar. Ular kalomni eshitganda, uni darrov sevinch bilan qabul qiladilar. ¹⁷ Lekin ularning ildizi bo'lmagani uchun uzoqqa chidamaydilar. Kalom tufayli qayg'u yoki quvg'inga duchor bo'lishsa, darrov chekinadilar. ¹⁸ Boshqa birlari tikanlar orasiga tushgan urug'larga o'xshaydilar. Ular Xudoning kalomini eshitadilar, ¹⁹ lekin dunyoning tashvishlari, boylikka o'chlik va boshqa havaslar ularning yuraklariga kirib, kalomni bo'g'ib qo'yadi, kalom esa samarasiz qoladi. ²⁰ Boshqa birlari esa yaxshi tuproqqa tushgan urug'larga o'xshaydilar. Ular kalomni eshitib, qabul qiladilar va o'ttiz, oltmish, hatto yuz barobar hosil beradilar.”

Idish ostidagi chiroq

²¹ Iso ularga yana dedi: “Chiroqni olib kelib, idishning yoki chorpoynaning tagiga qo'yadimi?! Aksincha, chiroqpoyaga qo'yadi. ²² Shu singari, har qanday yashirin narsa ma'lum bo'ladi, har qanday sir ochiladi. ²³ Kimning eshitar qulog'i bo'lsa, eshitsin!”

²⁴ Keyin ularga yana dedi: “Eshitayotganlaringizni qulog'ingizga quyib oling! Siz qanday o'lchov bilan o'lchasangiz, xuddi shunday o'lchov bilan sizga ham o'lchab beriladi. Sizga yana qo'shib beriladi. ²⁵ Kimda bor bo'lsa, unga yana beriladi. Kimda yo'q bo'lsa, bori ham undan tortib olinadi.”

Unib chiqqan urug' haqida masal

²⁶ Iso yana shunday dedi: “Xudoning Shohligini shunga qiyoslasa bo'ladi: dehqon dalasiga urug' ekadi. ²⁷ Kechasi bo'ldimi, uxlaydi, kunduzi bo'ldimi, turadi. Ammo urug' qanday unib chiqib, o'sishini u bilmaydi. ²⁸ Yer o'z-o'zidan avval poyani, so'ngra boshoqni, undan keyin boshoqdagi to'liq donni yetishtiradi. ²⁹ Hosil pishgach, yig'im-

terim vaqti keldi, deb o'sha odam darhol o'roqni ishga soladi.”

Xantal urug'i haqida masal

³⁰ Iso yana dedi: “Xudoning Shohligini yana nimaga o'xshatsak bo'ladi?! Uni qanday masal bilan ifodalasak bo'ladi?! ³¹ Xudoning Shohligi xantal urug'iga* o'xshaydi: u yerga sepiladigan urug'larning eng maydasidir. ³² Lekin sepilgandan keyin ko'karadi va barcha ko'katlardan baland bo'lib o'sadi. Katta shoxlar chiqaradi, osmondagi qushlar ham uning panohida uya quradi.”

³³ Shunday qilib, Iso xalqning eshitish imkoniyatiga qarab, bu singari, ko'pgina masallar orqali Xudoning so'zini o'rgatardi. ³⁴ Ularga masalsiz gapirmas edi. Shogirdlari bilan yolg'iz qolganda esa, ularga hammasini tushuntirar edi.

Iso bo'ronni tinchlantiradi

³⁵ O'sha kuni kechqurun Iso shogirdlariga:

— Ko'lning narigi tomoniga* o'taylik, — dedi.

³⁶ Ular olomonni qoldirib, Isoni o'tirgan qayig'ida olib ketdilar. Isoning ketidan boshqa qayiqlar ham suzib ketdi. ³⁷ Shu orada ko'lda kuchli bo'ron ko'tarildi. To'lqinlar qayiqni tebratib yubordi, qayiq suvga to'la boshladi. ³⁸ Iso esa qayiqning quyruq tomonida yostiqqa bosh qo'yib, uxlab yotgan edi.

Shogirdlar Isoni uyg'otib:

— Ustoz! Halok bo'lyapmiz! Nahotki Sizga baribir bo'lsa?! — deyishdi. ³⁹ Shunda Iso turib, shamolga: “Jim bo'!” va ko'lga: “Bas qil!” deb buyurdi. Shu onda shamol tindi, chuqur sukunat bo'ldi.

⁴⁰ Iso shogirdlariga:

— Nega qo'rqasizlar? Nega haligacha ishonchingiz yo'q? — dedi. ⁴¹ Ular esa vahimaga tushib, bir-biriga shunday deyishdi:

— Bu Kim bo'ldi ekan-a? Shamol ham, ko'l ham Unga bo'ysunadi-ya!

5-BOB

Jinga chalingan odamni Iso sog'aytiradi

¹ Iso shogirdlari bilan ko'lning narigi qirg'og'idagi* Gerasa* hududiga yetib keldi.

² Iso qayiqdan tushishi bilanoq, yovuz ruhga chalingan bir odam qabrlar orasidan yugurib kelib, Uning qarshisidan chiqdi. ³ U odam qabristonda yashardi. Uni hech kim hatto zanjir bilan ham bog'lay olmasdi. ⁴ Ko'p marotaba uni kishanlaru zanjirlar bilan bog'lagan bo'lsalar-da, ammo u zanjirlarni uzib, kishanlarni ham sindirib tashlar edi. Uni tinchitishga hech kimning kuchi yetmas edi. ⁵ Doimo, kechayu kunduz qabrlar orasida, tog'larda baqirib yurar, badanini toshlar bilan tilib, jarohatlar edi.

⁶ U Isoni uzoqdan ko'rib, yugurib keldi-da, Unga ta'zim qilib, ⁷ ovozi boricha baqirdi:

— Ey Iso, Xudoyi Taoloning O'g'li!* Meni tinch qo'y! Xudo haqi Senga yolvoraman, menga azob berma!

⁸ Chunki Iso unga: “Ey yovuz ruh, bu odamdan chiqib ket!” — deb buyurgan edi.

⁹ Iso yovuz ruhdan:

— Isming nima? — deb so'radi.

— Ismim Tumonat*, chunki bizlar ko'pchilikmiz, — deb javob berdi u. ¹⁰ Ularni bu hududdan tashqariga haydab chiqarmasligini Isodan qayta-qayta yolvorib so'radi.

¹¹ O'sha tog'ning yon bag'rida katta cho'chqa podasi o'tlab yurgan edi. ¹² Yovuz ruhlar Isoga yolvorib:

— Bizni shu cho'chqalarga yuborgin, ularga kiraylik, — deyishdi.

¹³ Iso ularga ruxsat berdi. Yovuz ruhlar esa shu zahoti u odamdan chiqib, cho'chqalarga kirib olishdi. Ikki mingga yaqin cho'chqa tik qiyalikdan ko'lga yopirilib, cho'kib ketdi.

¹⁴ Shunda cho'chqa boquvchilar qochib ketib, bo'lib o'tgan hodisani shahar va qishloqlarda gapirib yurdilar. Aholi esa nima bo'lganini ko'rishga bordi. ¹⁵ Ular Isoning oldiga kelganlarida, ilgari tumonat jin qamragan odamni kiyingan va aqli raso holda o'tirganini ko'rib, qo'rqib ketishdi. ¹⁶ Voqeani ko'rganlar esa haligi odam jindan qanday qutulgani va cho'chqalar bilan nima ro'y bergani haqida xalqqa so'zlab berishdi.

¹⁷ Shunda mahalliy xalq Isodan: "Hududimizdan chiqib keting", deb o'tindi.

¹⁸ Iso qayiqqa tushdi. Jindan qutulgan odam Isoga:

— Siz bilan ketay, — deb yolvordi. ¹⁹ Lekin Iso rozi bo'lmadi. Unga shunday dedi:

— Uyingga bor, Men — Rabbing sen uchun nimalar qilganimni, qanday rahm-shafqat ko'rsatganimni o'z yaqinlaringga gapirib ber.

²⁰ Shunda u kishi borib, Iso unga qanchalar muruvvat ko'rsatganini Dekapolis hududida* e'lon qila boshladi. Hamma hayratga tushardi.

Sog'aygan ayol va tirilgan qiz haqida

²¹ Iso qayiqda ko'lning narigi tomoniga* yana suzib o'tdi. Bir talay olomon qirg'oqda Uning atrofiga to'plandi. ²² Shu payt Yair ismli bir kishi kelib qoldi. U sinagoga boshlig'i edi. U Isoni ko'rdi-yu, oyog'iga yiqilib:

²³ — Mening jaji qizim o'lim to'shagida yotibdi. Kelib unga qo'lingizni tekkizing, u sog'ayib tirik qolsin, — deb qayta-qayta yolvordi.

²⁴ Iso u bilan ketdi. Isoning orqasidan ko'p xaloyiq ergashib, Uni qisib qo'yar edi. ²⁵ U yerda o'n ikki yildan beri qon ketishidan azob chekayotgan bir ayol ham bor edi. ²⁶ U ko'p tabiblar muolajasidan ancha qiynalib, butun mol-mulkini sarf etgani bilan hech foyda ko'rmagan, ahvoli battar yomonlashib borardi.

²⁷ Ayol Iso haqida eshitdi-yu, xaloyiq orasida Isoning orqasidan kelib, kiyimiga qo'l tekkizdi. ²⁸ U o'zicha: "Agar kiyimiga bir tegib olsam bas, sog'ayib ketaman", deb o'ylagan edi. ²⁹ U shunday qilishi bilanoq, qon ketishi to'xtadi. Ayol kasallikdan forig' bo'lganini o'z tanasida his etdi.

³⁰ Iso esa shu onda O'zidan bir kuch chiqqanligini sezdi. U orqasiga o'girilib xaloyiqdan:

— Kiyimimga kim tegdi? — deb so'radi. ³¹ Shogirdlari Unga:

— Sizni xaloyiq qisib turganligini ko'rib turibsiz-ku! Nimaga yana: "Menga kim tegdi?" deb so'rayapsiz? — deyishdi.

³² Lekin Iso buni kim qilganini ko'rish uchun atrofqa qarar edi. ³³ Ayol o'zida qanday o'zgarish bo'lganini bilib, titrab-qo'rqib keldi, Isoning oyoqlari ostiga o'zini tashlab, butun haqiqatni Unga so'zlab berdi. ³⁴ Iso unga dedi:

— Qizim, ishonching seni sog'aytirdi. Eson-omon bor, dardingdan xalos bo'lgin.

³⁵ Iso shunday deb turgan ham ediki, sinagoga boshlig'ining uyidan odamlar kelib unga:

— Qizingiz o'ldi, nega yana Ustozni ovora qilyapsiz? — dedilar. ³⁶ Iso bu so'zlarni

eshitib qolib, sinagoga boshlig'iga:

— Qo'rqmang, faqat ishoning, — dedi.

³⁷ Iso hech kimning ergashishiga yo'l qo'ymay, faqat Butrus, Yoqub va uning ukasi Yuhannoni olib ketdi. ³⁸ Sinagoga boshlig'ining uyiga yetganlarida, bezovtalikni, dod-faryod qilayotgan odamlarni ko'rdilar*. ³⁹ Iso ichkariga kirib:

— Nega bezovtasizlar? Nega yig'layapsizlar? Qizcha o'lmagan, u uxlab yotibdi, — dedi. ⁴⁰ Ular esa Isoning ustidan kulishdi.

Iso hammani tashqariga chiqarib yubordi. U qizchaning ota-onasi va shogirdlarini olib qolib, qizcha yotgan xonaga kirdi. ⁴¹ Qizchaning qo'lidan ushlab unga:

— Talifa kum!* — dedi. Bu gapning tarjimasini: "Qizaloq, qani, o'rningdan tur!" demakdir.

⁴² O'n ikki yashar qizcha shu onda o'rnidan turdi, yurib, atrofni aylana boshladi. Buni ko'rganlarning aqli shoshdi. ⁴³ Iso:

— Buni hech kim bilmasin, — deb ularga qat'iy buyurdi va qizchaga ovqat berishlarini aytdi.

6-BOB

Iso Nosira shahrida rad qilinadi

¹ Iso u yerdan jo'nab, ona shahriga* bordi. Shogirdlari ham Uning ortidan ergashdilar.

² Shabbat kuni Iso sinagogada ta'lim berdi. Uni tinglayotganlarning ko'pchiligi hayratga tushib:

— Bu Odam shuncha narsani qayerdan o'rgandi ekan-a? — deb so'rardilar. — Unga bunday donolikni kim berdi? U bunday mo'jizalarni qanday qilyapti? ³ Iye, U Maryamning duradgor o'g'li-ku! Yoqub, Yusuf, Yahudo va Shimo'nning akasi emasmi bu?! Uning singillari ham oramizda yashaydi-ku!

Odamlar Isodan qattiq xafa bo'ldilar. ⁴ Iso ularga shunday dedi:

— Payg'ambar ona shahridan, o'z qarindosh-urug'lari va uyidan boshqa hamma yerda izzatlanadi.

⁵ Iso u yerda hech qanday mo'jiza ko'rsata olmadi. Faqatgina birmuncha bemorlarga qo'l tekkizib, ularni sog'aytirdi. ⁶ Iso odamlarning ishonchsizligiga hayron qoldi.

Iso o'n ikki havoriyni xizmatga yuboradi

Shundan so'ng Iso atrofdagi qishloqlarda kezib yurib, ta'lim berardi. ⁷ O'n ikki havoriyni yoniga chaqirib, ikkita-ikkitan qilib jo'nata boshladi. Ularga yovuz ruhlar ustidan hokimiyat berdi. ⁸ Ularga buyurib dedi: "Yo'l uchun yolg'iz hassadan boshqa hech narsa — non ham, to'rva ham, belbog'laringizga mis chaqa ham qistirib olmanglar, ⁹ oyog'ingizga choriq kiyib, ustingizga qo'shimcha kiyim olmanglar."

¹⁰ Iso yana dedi: "Biror yerga borib, bironta uyga kirganingizda, to o'sha joyni tark etguningizgacha, shu uyda turinglar. ¹¹ Agar biror joyning odamlari sizni qabul qilmasa va sizga quloq solmasa, u yerdan chiqib ketayotganingizda ularni ogohlantirish tariqasida oyoqlaringizning changini qoqib ketinglar*."*

¹² Shunday qilib, havoriylar yo'l yurib, tavba qilinglar, deb hammani da'vat qilishdi.

¹³ Ular ko'p jinlarni quvib chiqarishdi va ko'p xastalarga zaytun moyi surtib* ularni sog'aytirishdi.

Yahyo cho'mdiruvchining o'limi

¹⁴ Isoning nomi el og'ziga tushib qolgan edi. Shoh Hirodning* qulog'iga ham mish-mishlar yetib bordi. Ba'zi odamlar: "Yahyo cho'mdiruvchi tirilib kelibdi. Shuning uchun U mo'jizalar ko'rsatish qudratiga ega", deyishardi*. ¹⁵ Boshqalar esa: "Bu Ilyos*", deb aytishardi. Yana boshqa birovlar: "Qadimgi payg'ambarlarga o'xshagan bir payg'ambar bu", deb aytardilar. ¹⁶ Hirod bularni eshitib: "Men boshini oldirgan Yahyo tirilib kelibdi", dedi.

¹⁷⁻¹⁸ Hirod o'z ukasi Filipning xotini Hirodiyaga uylangan edi. Yahyo esa Hirodga: "Siz ukangizning xotiniga uylana olmaysiz, bu qonunga zid", deb aytar edi. Shuning uchun Hirod Yahyoni qo'lga olib, zindonga qamatib qo'ygan edi. ¹⁹ Hirodiyaning ham Yahyoda qasdi bor edi. U Yahyoni o'ldirmoqchi bo'lardi, ammo bu niyatiga yeta olmayotgan edi. ²⁰ Negaki Hirod Yahyoning solih va muqaddas kishi ekanini bilib, undan qo'rqar va uni himoya qilar edi. Uning so'zlari Hirodni gangitib qo'yardi, shunga qaramay, Hirod uni eshitishni xush ko'rardi*.

²¹ Bir kuni qulay fursat tug'ilib qoldi. Hirod o'zining tug'ilgan kuni munosabati bilan amaldorlariga, lashkarboshilariga va Jalila hududining yo'l boshchilariga ziyofat berdi.

²² Hirodiyaning qizi* kirib, raqs tushdi va Hirod bilan ulfatlarining ko'nglini topdi. Shoh qizga:

— Tila tilagingni, tilagan narsangni beraman, — dedi. ²³ Unga hatto qasam ichib:

— Mendan nima so'rasang, beraman, shohligimning yarmigacha bo'lsa ham, beraman, — dedi.

²⁴ Qiz tashqariga chiqib onasiga:

— Nima so'ray? — dedi.

— Yahyo cho'mdiruvchining boshini so'ra! — dedi onasi.

²⁵ Qiz shu onda shoh huzuriga yugurib borib:

— Menga hoziroq Yahyo cho'mdiruvchining boshini laganda keltirib berishingizni so'rayman, — dedi.

²⁶ Shoh juda xafa bo'ldi. Ammo mehmonlari oldida qasam ichgani uchun qizning iltimosini rad etishni istamadi. ²⁷ U o'sha zahoti jallodni yuborib, Yahyoning boshini keltirishni buyurdi. ²⁸ Jallod zindonga borib, Yahyoning boshini tanidan judo qildi. Keyin uning boshini laganda keltirib, qizga berdi. Qiz esa onasiga berdi. ²⁹ Yahyoning shogirdlari yuz bergan hodisani eshitib, uning jasadini olgani borishdi va uni dafn etishdi.

Iso 5000 kishini to'ydiradi

³⁰ Havoriylar Isoning oldiga yig'ilib, qilgan hamma ishlarini, xalqqa nimalar o'rgatishganini aytib berdilar*. ³¹ Iso ularga:

— Kelinglar, yolg'iz o'zimiz kimsasiz joyga boraylik, bir oz dam olinglar, — dedi. Chunki kelib-ketuvchilar ko'pligidan ularning ovqat yeyishga ham vaqti yo'q edi.

³² Iso bilan shogirdlari qayiqqa tushib*, yolg'iz o'zlari kimsasiz joyga jo'nab ketishdi.

³³ Lekin ko'pchilik ularning qayerga ketayotganini bilib qoldilar. Shunda atrofdagi hamma shaharlardan odamlar piyoda yo'lga tushishdi, Iso bilan shogirdlari borayotgan joyga yugurib, ulardan oldin yetib borishdi. ³⁴ Iso qayiqdan tushganda, katta bir olomoni ko'rdi. Ularga achinib ketdi, chunki ular cho'ponsiz qo'ylarga o'xshardi. Iso ularga ko'p narsalar haqida ta'lim berdi.

³⁵ Kech kirganda, shogirdlar Isoning oldiga kelib dedilar:

— Bu joy kimsasiz ekan, buning ustiga, juda kech bo‘lib qoldi. ³⁶ Xalqni jo‘natib yuboring, toki ular atrofdagi qishloq va ovullarga borib, o‘zlariga yegulik sotib olishsin.

³⁷ — Sizlar ularga ovqat beringlar! — dedi Iso.

— Nahotki biz ikki yuz kumush tangaga* non sotib olib kelib, xalqqa yedirsak? — deb so‘rashdi Undan. ³⁸ Iso dedi:

— Qancha nonlaringiz bor? Borib ko‘ringlar.

Ular bilib kelib:

— Beshta non, ikkita baliq bor ekan, — deyishdi.

³⁹ Iso xaloyiqni guruh–guruh qilib, yashil o‘t ustiga o‘tqazishni shogirdlariga buyurdi.

⁴⁰ Xalq yuztadan va elliktadan guruh–guruh bo‘lib o‘tirdi. ⁴¹ Iso beshta non bilan ikkita baliqni oldi va osmonga qarab, shukrona duosini o‘qidi. Nonlarni sindirib, xaloyiqqa tarqatish uchun shogirdlariga berdi. Ikkita baliqni ham hammaga taqsimlab berdi.

⁴² Hamma yeb to‘ydi. ⁴³ So‘ng ortib qolgan non burdalarini va baliqlarni yig‘ib olishgan edi, to‘la o‘n ikki savat chiqdi. ⁴⁴ Non yeganlar orasida besh ming erkak bor edi.

Iso suv ustida yuradi

⁴⁵ Iso vaqt o‘tkazmay, shogirdlarini qayiqqa tushirib, ko‘lning narigi tomonidagi* Baytsayda shahriga* ketishga majbur qildi. Olomoni esa uylariga qaytarib jo‘natib yubordi. ⁴⁶ Odamlar bilan xayrlashgandan keyin, ibodat qilish uchun tepalikka chiqdi.

⁴⁷ Oqshom tushdi. Qayiq ko‘lning o‘rtasida, Iso esa yolg‘iz O‘zi quruqlikda qolgan edi.

⁴⁸ Shogirdlar eshkak eshishga qiynalayotgan edilar, chunki shamol qayiqqa qarshi esar edi. Iso buni ko‘rib, erta saharda ko‘l ustida yurganicha shogirdlari tomon bordi–da, ularning oldidan o‘tib ketmoqchi bo‘ldi*. ⁴⁹ Shogirdlar esa ko‘l yuzida yurgan Isoni ko‘rib, arvoh deb o‘ylab, baqirib yuborishdi. ⁵⁰ Chunki hammalari Uni ko‘rib, vahimaga tushib qolgan edilar. Lekin Iso o‘sha zahoti ularga:

— Dadil bo‘linglar! Qo‘rqmanglar, bu Menman! — dedi.

⁵¹ So‘ng Iso shogirdlari yoniga — qayiqqa o‘tgach, shamol tinib qoldi. Shogirdlar tamomila hayratga tushdilar, ⁵² chunki ular non to‘g‘risidagi mo‘jizani ham tushunmagan edilar, ularning imoni sust edi*.

⁵³ Ular ko‘ldan suzib o‘tib*, Genisaret* o‘lkasiga keldilar. O‘sha yerda qayiqni bog‘ladilar. ⁵⁴ Qayiqdan chiqishlari bilanoq xalq Isoni tanib qoldi. ⁵⁵ Odamlar butun yurtni yugurib aylanib chiqdilar, xastalarni to‘shaklarda Isoning oldiga olib bordilar. Ular har safar Isoning qayerdaligini eshitishsa xastalarni o‘sha yerga olib borishardi. ⁵⁶ Iso qayerga bormasin — qishloqlargami, shaharlargami, ovullargami — odamlar xastalarni ochiq maydonlarga yotqizib qo‘yishardi. Xastalar Isodan: “Hech bo‘lmasa kiyimingizning etagiga qo‘l tekkizaylik”, deb iltimos qilishardi. Unga qo‘l tekkizganlarning hammasi shifo topardi.

7–BOB

Diniy urf–odatlar va Xudoning amri

¹ Farziylar va Quddusdan kelgan ayrim Tavrot tafsirchilari Isoning yoniga yig‘ilib keldilar. ² Ular Isoning shogirdlaridan ba‘zilari harom, ya‘ni yuvilmagan qo‘llari* bilan non yeyayotganlarini ko‘rib qoldilar. ³ Farziylar va umuman yahudiylar ota–bobolarining urf–odatini saqlab, hech ham qo‘llarini yuvmasdan ovqat yemaydilar.

⁴ Bozordan qaytganlarida ham yuvinmay ovqat yemaydilar. Shuningdek, so‘ri, kosa, tovoq, qozonni yuvish kabi ko‘pgina udumlarga rioya qiladilar.

⁵ Shunday qilib, farziylar va tafsirchilar Isodan so‘radilar:

— Nega Sizning shogirdlaringiz ota–bobolarimizning urf–odatini saqlashmaydi? Nima uchun harom qo‘llari bilan non yeyishadi?

⁶ Iso ularga shunday javob berdi:

— Ishayoning bashorati siz ikkiyuzlamachilarga juda to‘g‘ri keladi. Xudoning quyidagi so‘zlarini Ishayo yozib qoldirgan:

“Bu xalq Meni tilidagina izzat qiladi,
Yuraklari esa Mendan uzoqdir.

⁷ Ular Menga sajda qiladilar,
Ammo sajdalari behudadir.
Chunki ular inson yaratgan qoidalarni
Ilohiy qonun deb o‘rgatadilar.”*

⁸ Sizlar Xudoning amrlarini yig‘ishtirib qo‘yasizlar, insoniy urf–odatlariga esa yopishib olasizlar*.

⁹ Iso yana ularga dedi:

— Ha, sizlar urf–odatlaringizni saqlash uchun Xudoning amrlarini chetlab o‘tishning zo‘r yo‘lini topgansizlar! ¹⁰ Muso aytgan edi: “Ota–onangizni hurmat qiling. Otasini yoki onasini xo‘rlagan har qanday odamga o‘lim jazosi berilsin.”* ¹¹ Ammo sizlar shunday ta‘lim berasizlar: odam o‘z otasi yoki onasiga: “Farzandlik burchim — Xudoga qurbon, ya‘ni Xudoga in‘om qilingan”, deb aytishi mumkin. ¹² Shundan keyin o‘sha odamning otasiga yoki onasiga yaxshilik qilishiga sizlar yo‘l qo‘ymaysizlar. ¹³ Shu tariqa sizlar o‘zlarining o‘rnatgan urf–odatlarining orqali Xudoning kalomini bekor qilasizlar. Sizlar bunga o‘xshash yana ko‘p ishlarni qilasizlar.

Insonni nima harom qiladi?

¹⁴ Keyin Iso butun xalqni yana yoniga chaqirib, dedi:

— Hammalaringiz Menga quloq solib, tushunib olinglar! ¹⁵⁻¹⁶ Tashqaridan inson ichiga kiradigan hech narsa uni harom qila olmaydi. Aksincha, inson ichidan chiqadigan narsa uni harom qiladi*.

¹⁷ Iso xaloyiq orasidan chiqib uyga kirdi, shogirdlar Undan: “Haligi aytganlaringizni tushuntirib bering”, deb iltimos qilishdi. ¹⁸ Iso ularga dedi:

— Sizlar ham shunchalik befahmmisizlar?! Tashqaridan insonning ichiga kiradigan hech narsa uni harom qila olmasligini anglamaysizlarmi? ¹⁹ Bu narsalar insonning qalbiga emas, qorniga kiradi va kerakli joydan chiqib ketadi.

Iso bu gaplari bilan hamma yeguliklar halol ekanini e‘lon qildi.

²⁰ U yana dedi:

— Insonning ichidan chiqadigan narsalar insonni harom qiladi. ²¹ Chunki ichdan, ya‘ni inson qalbidan yomon fikrlar, fahsh, o‘g‘rilik, qotillik, ²² zino, ochko‘zlik, fosiqlik, makkorlik, shahvat, hasad, tuhmat, manmanlik va nodonlik chiqadi. ²³ Ana shu yomonliklarning hammasi insonning ichidan chiqib, uni harom qiladi.

G'ayriyahudiy ayolning ishonchi

²⁴ Iso u yerdan chiqib, Tir* hududiga ketdi. Bir uyga kirdi va buni hech kim bilib qolishini istamas edi, lekin yashirina olmadi.

²⁵ Qizalog'ini yovuz ruh chalgan bir ayol Iso haqida eshitib qoldi—da, tez kelib, Uning oyog'iga yiqildi. ²⁶ Bu ayol Suriyadagi Finikiya* o'lkasida tug'ilgan bo'lib, yahudiy emas edi. U:

— Qizimdan jinni quvib chiqaring, — deb Isodan yolvorib so'radi. ²⁷ Biroq Iso unga:

— Avval bolalar to'ysin, bolalardan nonni olib kuchuklarga tashlash yaxshi emas, — dedi.

²⁸ — To'g'ri, Hazrat*, — dedi ayol. — Lekin kuchuklar ham bolalarning dasturxonidan to'kilgan ushoqlarini yeydi—ku.

²⁹ Iso unga:

— Mana shu gaping uchun senga yordam beraman. Endi ketaver. Qizingdan jin chiqib ketdi, — dedi.

³⁰ Ayol uyiga borganda, qizini jindan qutulib, to'shakda yotgan holda ko'rdi.

Iso kar odamga shifo beradi

³¹ Iso Tir hududidan chiqib, Sidonga* bordi. So'ng Jalila ko'li bo'ylaridan o'tib, Dekapolis hududiga* bordi. ³² Ayrim odamlar Isoning oldiga zo'rg'a gapiradigan bir kar odamni olib kelib, unga qo'l tekkizishini so'rashdi. ³³ Iso u odamni xaloyiq orasidan bir chetga olib chiqdi, so'ng O'z barmoqlarini uning quloqlariga tiqib qo'ydi. So'ng tupurib, so'lagini o'sha odamning tiliga tekkizdi. ³⁴ Keyin osmonga qarab, chuqur xo'rsindi—da, unga: "Effatah!"* dedi. Bu so'zning tarjimasini "Ochil!" demakdir. ³⁵ Shu onda u odamning quloqlari ochilib, tilga kirdi, ravongina gapira boshladi.

³⁶ Iso u yerdagilarga, buni hech kimga aytmanglar, deb buyurdi. Biroq Iso odamlarga qancha man etsa ham, ular bu hodisani yanada ko'proq yoyishardi. ³⁷ Ular haddan tashqari hayratda qolib, shunday deyishardi: "U hamma narsani yaxshi qiladi, karlarni eshitadigan, soqovlarni gapiradigan qiladi."

8-BOB

Iso 4000 kishini to'ydiradi

¹ O'sha kunlarda yana ko'p odam yig'ildi. Ularning yeyish uchun hech narsalari qolmaganda, Iso shogirdlarini yoniga chaqirib dedi:

² — Xalqqa achinyapman. Ular uch kundan beri Men bilan birga, yeyishga hech narsasi yo'q. ³ Agar ularni uylariga ovqat bermay jo'natib yuborsam, yo'lda holdan toyib qoladilar. Ularning ba'zilari uzoq yerlardan kelganlar.

⁴ Shogirdlari bunga javoban:

— Ularni to'ydirish uchun bu kimsasiz joyda kim qayerdan non topa olardi?! — deyishdi.

⁵ — Qancha nonlaringiz bor? — deb so'radi Iso.

— Yettita, — dedi shogirdlar.

⁶ Shundan keyin Iso xalqqa yerga o'tirishni buyurdi. Yettita nonni olib, shukrona duosini o'qib sindirdi va tarqatish uchun shogirdlariga berdi. Shogirdlar xalqqa tarqatishdi. ⁷ Ularda bir nechta mayda baliq ham bor edi. Iso baliqlar uchun shukurlar aytib, baliqlarni ham tarqatishni buyurdi. ⁸ Xalq yeb to'ydi. Ortib qolgan non burdalarini

yig'ishganda, yettita savat to'ldi. ⁹ U yerda to'rt mingga yaqin odam bor edi.

Iso ularni jo'natgandan keyin, ¹⁰ darhol shogirdlari bilan qayiqqa tushib, Dalmanuta* hududiga ketdi.

Farziylar Isodan alomat so'rashadi

¹¹ Farziylar Isoning oldiga borib, U bilan bahslasha boshladilar. Uni sinab ko'rish maqsadida shunday dedilar:

— Bizga bir mo'jizali alomat ko'rsating, shunda Sizni Xudo yuborganini tan olamiz.

¹² Lekin Iso chuqur xo'rsindi:

— Nega bu avlod alomat talab qilyapti? Sizlarga chinini aytayin, bu avlodga hech qanday alomat berilmaydi!

¹³ Iso ularning oldidan ketdi, yana qayiqqa tushib, narigi qirg'oqqa* o'tib oldi.

Iso shogirdlarini koyiydi

¹⁴ Shogirdlar o'zlari bilan non olishni unutgan ekanlar. Qayiqda bir dona non bor edi, xolos. ¹⁵ Shu orada Iso shogirdlarini ogohlantirib dedi:

— Farziylar va Hirodning* xamirturushidan* ehtiyot bo'linglar!

¹⁶ Shogirdlar o'zlaricha: "Biz non olmaganimiz uchun U shunday deyapti", deb muhokama qila boshladilar. ¹⁷ Shogirdlar nimani muhokama qilayotganlarini Iso bilib, ularga dedi:

— Nega sizlar, nonimiz yo'q, deb aytyapsizlar? Hali ham tushunmayapsizlarmi, anglamayapsizlarmi? Imoningiz shunchalik sustmi?!* ¹⁸ Ko'zlaringiz bor—ku, nahotki ko'rmasangiz?! Quloqlaringiz bor—ku, nahotki eshitmasangiz?! Eslab ko'ring: ¹⁹ Men beshta nonni sindirib, besh mingta erkakka bo'lib berganimda, sizlar qolgan non burdalari bilan nechta savatni to'ldirib olgansizlar?

— O'n ikkita savatni, — deb javob berdi ular.

²⁰ — Men yettita nonni sindirib, to'rt ming kishiga bo'lib berganimda, burdalari bilan nechta savatni to'ldirib olgansizlar?

— Yettita savatni, — deyishdi.

²¹ — Hali ham anglamadingizmi? — deb so'radi ulardan Iso.

Iso ko'rni sog'aytiradi

²² Iso shogirdlari bilan Baytsayda shahriga* keldi. Odamlar Isoning oldiga bir ko'rni olib kelib: "Unga qo'lingizni tekkizib qo'ying", deb yolvordilar. ²³ Iso ko'rning qo'lidan ushlab, shahardan yetaklab olib chiqdi. So'ng ko'zlariga tupurib, qo'llarini uning ustiga qo'ydi—da:

— Biron narsa ko'ryapsanmi? — deb so'radi. ²⁴ Ko'r boshini ko'tarib:

— Odamlarni ko'ryapman, lekin ular yurayotgan daraxtlarga o'xshaydi, — dedi.

²⁵ Shundan keyin Iso qo'llarini yana ko'rning ko'zlariga tekkizdi*. Ko'r odam ko'zlarini ochib qarasa, sog'ayib qolgan, hamma narsani aniq ko'rayotgan edi. ²⁶ Iso uni uyiga jo'natar ekan:

— Qishloqqa kirmay, to'g'ri uyingga ket*, — dedi.

Butrus Masihni tan oladi

²⁷ Iso shogirdlari bilan Filip Qaysariyasi* atrofidagi qishloqlarga yo'l oldi. Yo'lda U shogirdlaridan:

— Odamlar Meni kim deb biladi? — deb so'radi. ²⁸ Shogirdlar Isoga shunday javob

berishdi:

— Baʼzilar Sizni Yahyo choʻmdiruvchi deb hisoblaydilar, baʼzilar Ilyos*, boshqalari esa, qadimgi paygʻambarlardan biri, deb aytib yuribdilar.

²⁹ Iso ulardan soʻradi:

— Sizlar–chi, Meni kim deb bilasiz?

Butrus Unga javob berib:

— Siz Masihsiz*, — dedi.

³⁰ Shundan soʻng Iso, Men haqimda hech kimga gapirmanglar, deb shogirdlariga qatʻiy buyurdi.

Iso Oʻz oʻlimi haqida gapiradi

³¹ Iso shogirdlariga shunday deb uqtira boshladi: “Inson Oʻgʻli koʻp azob chekadi. Yoʻlboshchilar, bosh ruhoniylar* va Tavrot tafsirchilari tomonidan rad qilinib, oʻldiriladi. Uchinchi kuni esa tiriladi.” ³² U bu haqda ochiqdan–ochiq gapirdi. Shunda Butrus Isoni chetga tortib:

— Ustoz, bunday deb aytimgan, — dedi. ³³ Ammo Iso oʻgirilib shogirdlariga qaradida, Butrusni qattiq koyib dedi:

— Yoʻqol koʻzimdan, shayton! Sen Xudoning ishlarini emas, inson ishlarini oʻylayapsan, — dedi.

³⁴ Shundan soʻng Iso xalq bilan shogirdlarini oldiga chaqirib dedi:

— Kimda–kim Menga ergashishni istasa, oʻzidan kechsin va oʻz xochini koʻtarib*, ortimdan yursin. ³⁵ Kim oʻz jonini asrab qolmoqchi boʻlsa, uni yoʻqotadi. Kim Men uchun va Xushxabar uchun jonini bersa, jonini asrab qoladi. ³⁶ Agar inson butun dunyoni egallab olsa–yu, oʻz jonidan mahrum boʻlsa, bundan unga nima foyda?! ³⁷ Inson oʻz joni evaziga qanday toʻlov bera oladi?! ³⁸ Bu bevafo va gunohkor nasl orasida Mendan va Mening soʻzlarimdan uyalmanglar! Aks holda, Inson Oʻgʻli muqaddas farishtalar bilan birga Otasining* ulugʻvorligiga burkanib kelganda, U ham sizlardan uyaladi.

9–BOB

Isoning qiyofasi oʻzgaradi

¹ Iso ularga yana dedi:

— Sizlarga chinini aytayin, bu yerda turganlardan baʼzilari borki, ular Xudoning Shohligi qudrat bilan kelishini koʻrmaganlaricha, oʻlmaydilar.

² Oradan olti kun oʻtdi. Iso yoniga Butrus, Yoqub va Yuhannoni olib, baland bir toqqa chiqdi. U yerda, ularning koʻz oʻngida Isoning qiyofasi oʻzgarib ketdi. ³ Uning kiyimlari ham koʻzni qamashtiradigan darajada oppoq boʻlib qoldi, yer yuzida hech bir kir yuvuvchi bunday oqartira olmas edi.

⁴ Shunda shogirdlar Iso bilan gaplashib turgan Ilyos bilan Musoni koʻrishdi. ⁵ Butrus Isoga dedi:

— Ustoz, yaxshi ham shu yerda ekanmiz! Keling, uchta chayla yasaylik: bittasi Sizga, bittasi Musoga, bittasi Ilyosga.

⁶ Shogirdlar shunchalik qoʻrqib ketgan edilarki, Butrus nima deb aytayotganini oʻzi ham bilmas edi.

⁷ Shu paytda bulut paydo boʻlib, ularga soya soldi. Bulut orasidan shunday ovoz eshitildi:

— Bu Mening sevikli O'g'limdir*, Unga quloq solinglar!

⁸ Birdaniga shogirdlar atrofga qarab, yolg'iz Isodan boshqa hech kimni ko'rishmadi.

⁹ Tog'dan tushayotganlarida Iso ularga buyurdi:

— Inson O'g'li o'lib tirilmaguncha, bu ko'rganlaringizni hech kimga aytmanglar.

¹⁰ Ular bu haqda hech kimga aytmadilar, ammo o'zaro: "O'likdan tirilish nima degani ekan?" deb, bu xususda munozara qila boshladilar. ¹¹ Ular Isodan so'radilar:

— Nega Tavrot tafsirchilari, Masihdan oldin Ilyos kelishi kerak*, deb aytadilar?

¹² Iso ularga javoban dedi:

— To'g'ri, avvalo Ilyos kelib, hamma narsani tiklaydi. Xo'sh, Muqaddas bitiklarda*, Inson O'g'li ko'p azob chekishi va xo'rlanishi kerak, deb ham yozilmaganmi?! ¹³ Biroq Men sizlarga shuni aytaman: Ilyos allaqachon kelgan* va u haqda yozilganidek, uni xohlaganlaricha xo'rladilar*.

Jinga chalingan bolaga Iso shifo beradi

¹⁴ Iso uch shogirdi bilan tog'dan tushganda, ular qolgan shogirdlari atrofiga yig'ilgan katta olomoni ko'rdilar. Ba'zi Tavrot tafsirchilari Isoning shogirdlari bilan bahslashayotgan edilar. ¹⁵ Odamlar Isoni ko'rib, hayratga tushishdi. Uning oldiga yugurib borib, salom berishdi.

¹⁶ — Nimalar to'g'risida bahslashyapsizlar? — deb so'radi Iso. ¹⁷ Olomon orasidan kimdir javob berdi:

— Ustoz! Sizning oldingizga o'g'limni olib kelgan edim, uni jin chalgani uchun gapira olmaydi. ¹⁸ Jin uni qayerda tutib olsa, yerga yiqitadi. O'g'limning og'zidan ko'pik chiqadi, u tishlarini g'ichirlatib, qotib qoladi. Men shogirdlaringizga, jinni quvib chiqaringlar, dedim, ammo ular eplay olmadilar.

¹⁹ Iso bunga javoban:

— Ey imonsiz avlod! Qachongacha sizlar bilan birga bo'lishim kerak?! Sizlarga yana qancha toqat qilishim kerak?! Oldimga keltiringlar bolani! — dedi.

²⁰ Bolani Isoning oldiga keltirishdi. Isoni ko'rishi bilanoq jin bolani qaltiratib tashladi. Bola yerga yiqildi—yu, og'zidan ko'pik oqizgancha ag'nab yotaverdi. ²¹ Iso uning otasidan:

— Qachondan beri u bunday ahvolga tushadi? — deb so'radi.

— Bolaligidan shunaqa. ²² Jin uni halok qilmoqchi bo'lib ko'p marotaba olovga, suvga tashladi. Agar qo'lingizdan kelsa, bizlarga rahm qiling, yordam bering, — dedi. ²³ Iso unga shunday javob berdi:

— "Qo'lingizdan kelsa" deganing nimasi?! Agar odam ishonsa, hamma narsaning imkoni bor.

²⁴ Shu on bolaning otasi hayqirib yubordi:

— Ishonaman! Ishonchsizligimni yengishimga yordam bering!

²⁵ Tomoshaga yig'ilayotgan xalqni ko'rgan Iso yovuz ruhga do'q qilib:

— Ey gung qiladigan ruh, Men senga buyuraman: boladan chiqib ket! Bundan keyin hech qachon uning ichiga qaytib kirma! — dedi.

²⁶ Shunda jin qattiq qichqirib yubordi—da, bolani shiddat bilan qaltiratib, undan chiqib ketdi. Bola o'likday bo'lib qolganidan, ko'pchilik uni o'ldi, deb aytdi. ²⁷ Lekin Iso uni qo'lidan ushlab turishiga yordam berdi, bola oyoqqa turdi.

²⁸ Iso uyga kirdi. U yolg'iz ekan, shogirdlari Undan:

— Nega biz jinni quvib chiqara olmadik? — deb soʻradilar. ²⁹ Iso ularga dedi:

— Bu toifa jinlarni ibodatdan* boshqa yoʻl bilan haydab boʻlmaydi.

Iso yana Oʻz oʻlimi haqida gapiradi

³⁰ Iso va shogirdlari u yerdan joʻnab, Jalila hududidan oʻtdilar. Iso buni hech kim bilib qolishini istamas edi. ³¹ U shogirdlariga taʼlim berib, shunday dedi:

— Inson Oʻgʻli odamlar qoʻliga tutib beriladi. Uni oʻldirishadi, uchinchi kuni esa U tiriladi.

³² Shogirdlar esa bu soʻzlarni tushunmadilar, ammo Undan gaplarining maʼnosini soʻrashga botina olmadilar.

Eng katta kim?

³³ Iso shogirdlari bilan Kafarnahum shahriga keldi. Uyda boʻlganda, shogirdlaridan soʻradi:

— Yoʻlda ketayotib nimalar haqida bahslashdingiz?

³⁴ Ular indamadilar, chunki ular: “Oramizda eng katta kim?” deb oʻzaro bahslashgan edilar.

³⁵ Iso oʻtirib, oʻn ikki shogirdini yoniga chaqirdi:

— Kim birinchi boʻlishni istasa, hammaning oxirida tursin va hammaga xizmatkor boʻlsin, — dedi.

³⁶ Soʻngra bir bolani olib, ularning oʻrtasiga turgʻizib qoʻydi va bolani quchoqlaganicha, shogirdlariga dedi:

³⁷ — Kim shunday bolalardan birini Mening nomimdan qabul qilsa, u Meni qabul qilgan boʻladi. Kim Meni qabul qilsa, u Meni emas, balki Meni Yuborganni qabul qilgan boʻladi.

Bizga qarshi boʻlmagan — biz tomondadir

³⁸ Yuhanno Isoga dedi:

— Ustoz! Biz bir odamni koʻrdik. U Sizning nomingiz bilan jinlarni quvib chiqarayotgan ekan. U biz bilan yurmagani uchun unga bunday qilishni man etdik.

³⁹ Iso shunday dedi:

— Man etmang! Chunki Mening nomim bilan moʻjiza yaratgan biror bir kimsa darrov Meni yomonlay olmaydi. ⁴⁰ Kim bizga qarshi boʻlmasa, u biz tomonda. ⁴¹ Sizlarga chinini aytay: Masihga tegishli boʻlganingiz uchun sizga bir piyola suv bergan har qanday odam albatta mukofotini oladi.

Yoʻldan ozdirish haqida

⁴² Iso soʻzida davom etdi:

— Menga ishongan shu kichiklarning birontasini* yoʻldan ozdirgan odamning holiga voy. Bunday qilgandan koʻra, oʻsha odamning boʻyniga tegirmon toshini osib, uni dengizga tashlashgani oʻzi uchun yaxshiroq boʻlardi. ⁴³⁻⁴⁴ Agar yoʻldan ozishingga qoʻling sababchi boʻlsa, uni chopib tashla. Ikki qoʻling bilan soʻnmas doʻzax oʻtiga yoʻliqqaningdan koʻra, mayib boʻlib abadiy hayotdan bahramand boʻlganing yaxshiroqdir*. ⁴⁵⁻⁴⁶ Agar yoʻldan ozishingga oyogʻing sababchi boʻlsa, uni chopib tashla. Ikki oyogʻing bilan doʻzaxga tashlangandan koʻra, choʻloq boʻlib abadiy hayotdan bahramand boʻlganing yaxshiroqdir*. ⁴⁷ Agar yoʻldan ozishingga koʻzing sababchi boʻlsa, uni oʻyib tashla. Ikki koʻzing bilan doʻzaxga tashlangandan koʻra, bir koʻzing bilan

Xudoning Shohligiga kirganing yaxshiroqdir. ⁴⁸ Do‘zaxning qurti ham o‘lmaydi, olovi ham o‘chmaydi*. ⁴⁹ Har bir odam olovda tuzlanib, poklanadi*.* ⁵⁰ Tuz — yaxshi narsa. Lekin tuz o‘z sho‘rligini yo‘qotsa, qanday qilib tuzni sho‘r qila olasizlar?! Tuzday bo‘linglar, o‘zaro tinch–totuv yashanglar*.

10–BOB

Nikoh va ajralish haqida

¹ Iso u yerdan ketib, Yahudiya o‘lkasiga, so‘ng Iordan daryosining sharq tomoniga bordi. Uning atrofiga yana ko‘p xalq yig‘ildi. U O‘z odatiga ko‘ra, odamlarga yana ta‘lim berdi. ² Ba‘zi farziylar keldilar va Isoni sinamoqchi bo‘lib, so‘radilar:

— Qonunga ko‘ra, er o‘z xotinidan ajralishi mumkinmi?*

³ Iso bunga javoban:

— Muso sizlarga nimani amr qilgan? — deb so‘radi.

⁴ — Erkak taloq xatini yozib, xotinidan ajralishiga Muso ijozat bergan edi*, — deyishdi. ⁵ Iso ularga dedi:

— Bag‘ri toshligingiz uchun Muso sizlarga bu amrni yozib qoldirgan. ⁶ Aslida Xudo dunyoni yaratganda odamlarni erkagu ayol qilib yaratdi*. ⁷ “Shuning uchun erkak kishi ota–onasidan bo‘lak bo‘lib, ⁸ xotiniga bog‘lanib qoladi, ikkalasi bir tan bo‘ladilar.”* Bunga ko‘ra, ular endi ikki emas, balki bir tan hisoblanadilar. ⁹ Xudo birga qo‘shganni bandasi ajratmasin.

¹⁰ Uyga kelganlarida, shogirdlar yana shu haqda Isodan so‘radilar. ¹¹ Iso ularga dedi:

— Kim o‘z xotini bilan ajrashib boshqasiga uylansa, u xotiniga nisbatan zino qilgan bo‘ladi. ¹² Xotin ham agar o‘z eri bilan ajrashib boshqasiga tegsa, zino qilgan bo‘ladi.

Iso bolalarni duo qiladi

¹³ Iso bolalarimizga qo‘l tekkizsin deb, odamlar Uning oldiga bolalarini olib kelishardi. Shogirdlar esa o‘sha odamlarni koyishardi. ¹⁴ Iso buni ko‘rganda, g‘azablanib dedi:

— Bolalarga yo‘l beringlar, Mening oldimga kelishlariga to‘sqinlik qilmanglar! Zero, Xudoning Shohligi bundaylarnikidir. ¹⁵ Sizlarga chinini aytayin: kim Xudoning Shohligini bola kabi qabul qilmasa, unga hech qachon kirolmaydi.

¹⁶ Keyin bolalarni quchoqlab, ularga qo‘l qo‘yib, duo qildi.

Boylik va abadiy hayot

¹⁷ Iso yo‘lga chiqayotganda, bir odam yugurib kelib, Uning oldida tiz cho‘kdi–da:

— Valine‘mat Ustoz! Abadiy hayotga ega bo‘lish uchun nima qilishim kerak? — deb so‘radi. ¹⁸ Iso unga dedi:

— Nega Meni valine‘mat deysan? Birgina Xudodan boshqa hech kim valine‘mat emas–ku! ¹⁹ Sen amrlarni bilasan: “Qotillik qilma. Zino qilma. O‘g‘rilik qilma. Yolg‘on guvohlik berma. Birovning haqini yema. Ota–onangni hurmat qilgin.”*

²⁰ U kishi Isoga dedi:

— Ustoz! Bularning hammasiga yoshligimdan amal qilib kelaman.

²¹ Iso unga mehr bilan qarab, dedi:

— Senga bir narsa yetishmaydi. Borib, bor narsangni sot, pulini kambag‘allarga tarqat. Shunda samoda xazinang bo‘ladi. Keyin kelib*, Menga ergashgin.

²² Bu soʻzlardan boyning taʼbi xira boʻldi. U gʻamgin boʻlib qaytib ketdi, chunki uning mol–mulki koʻp edi.

²³ Iso atrofga razm solib, shogirdlariga dedi:

— Mol–dunyosi bor odamlarning Xudo Shohligiga kirishi naqadar qiyin!

²⁴ Bu soʻzlarni eshitib, shogirdlarning aqli shoshdi. Iso esa takrorlab dedi:

— Bolalarim, Xudoning Shohligiga kirish naqadar qiyin!* ²⁵ Boy odamning Xudo Shohligiga kirishidan koʻra, tuyaning igna teshigidan oʻtishi osonroqdir.

²⁶ Shogirdlar haddan tashqari ajablanib oʻzlaricha:

— Unday boʻlsa, kim najot topa olar ekan? — deyishdi. ²⁷ Iso ularga koʻz tikib dedi:

— Inson uchun bu imkonsizdir, lekin Xudo uchun emas. Xudo uchun hamma narsaning imkoni bor.

²⁸ Shunda Butrus Isoga dedi:

— Mana, biz uy–joyimizni tashlab, Sizning orqangizdan ergashib keldik.

²⁹ Iso bunga javoban dedi:

— Sizlarga chinini aytayin: kim Men uchun va Xushxabar uchun uy–joyini, aka–ukalarini, opa–singillarini, ota–onasini, bolalarini yoki dalalarini tashlab ketsa, ³⁰ u bu dunyoning oʻzidayoq yuz hissa ortiq uy–joylarga, aka–ukalarga, opa–singillarga, onalarga, bolalarga va dalalarga ega boʻladi, shu bilan birga quvgʻin ham qilinadi. Narigi dunyoda esa abadiy hayotga sazovor boʻladi. ³¹ Ammo birinchi boʻlganlarning koʻplari oxirgi boʻladilar, oxirgilar esa birinchi boʻladilar.

Iso Oʻz oʻlimi toʻgʻrisida uchinchi marta gapiradi

³² Iso bilan shogirdlari Quddusga qarab ketayotgan edilar. Iso yoʻl boshlab borardi. Shogirdlar xavotirda edi, Isoning ortidan ergashgan xalqni esa vahima qamrab olgandi. Iso oʻn ikki shogirdini chetga olib, Oʻzi bilan yuz beradigan voqealarni ayta boshladi:

³³ — Mana, biz Quddusga ketyapmiz. U yerda Inson Oʻgʻli bosh ruhoniylar va Tavrot tafsirchilari qoʻliga tutib beriladi. Ular Uni oʻlimga mahkum qilib, gʻayriyahudiylarga* topshiradilar. ³⁴ Gʻayriyahudiylar Uni haqorat qiladilar, yuziga tupuradilar, qamchilaydilar va Uni oʻldiradilar. Lekin uchinchi kuni U tiriladi.

Yoqub bilan Yuhanning tilagi

³⁵ Zabadiyo oʻgʻillari Yoqub bilan Yuhanno Isoning oldiga kelib:

— Ustoz, bizning bir tilagimiz bor, uni biz uchun bajo keltirishingizni istaymiz, — deyishdi.

³⁶ — Sizlar uchun nima qilishimni istaysizlar? — deb soʻradi Iso. ³⁷ Ular:

— Siz ulugʻvor taxtingizda oʻtirganingizda, birimiz Sizning oʻng tomoningizda*, boshqamiz esa chap tomoningizda oʻtirishimizga ruxsat bering, — deyishdi. ³⁸ Iso ularga dedi:

— Sizlar nima soʻrayotganingizni bilmaysizlar. Men ichadigan azob kosasidan* sizlar icha olasizlarmi? Men boshdan kechiradigan qaygʻu–alamlarga botib chiday olasizlarmi?

³⁹ Ular:

— Chiday olamiz, — deb javob berishdi. Iso ularga dedi:

— Sizlar–ku Men ichadigan azob kosasidan ichasizlar, boshdan kechiradigan qaygʻu–alamlarimga oʻzingiz ham duchor boʻlasizlar. ⁴⁰ Ammo Mening oʻng yoki chap tomonimda oʻtirishga ruxsat berish Mening ixtiyorimda emas. Bu oʻrin kimlarga atalgan boʻlsa, ularniki boʻladi.

⁴¹ Qolgan o'nta shogird buni eshitib, Yoqub bilan Yuhannodan achchiqlanib ketishdi.

⁴² Iso esa ularni yoniga chaqirib, dedi:

— Butparastlarga qaranglar, ular hukmdorlariga izzat ko'rsatadilar, hukmdorlari esa ularga o'z hukmini o'tkazadilar, katta amaldorlari elga zo'ravonlik qiladilar. ⁴³ Ammo sizlarning orangizda bunday bo'lmasin. Aksincha, orangizda kim katta bo'lishni istasa, sizlarga xizmat qilsin. ⁴⁴ Orangizda kim birinchi bo'lishni istasa, hammangizga qul bo'lsin. ⁴⁵ Axir, Inson O'g'li ham O'ziga xizmat qildirish uchun emas, balki O'zi boshqalarga xizmat qilish va O'z jonini fido qilib, ko'plarni ozod qilish uchun kelgan.

Iso Yerixo shahrida ko'r odamning ko'zini ochadi

⁴⁶ Iso bilan shogirdlari Yerixo shahriga keldilar. Ular shahardan chiqib ketayotganlarida bir talay xaloyiq ularga ergashdi. Timeyus o'g'li Bartimeyus ismli bir ko'r tilanchi yo'l chekkasida o'tirgan edi. ⁴⁷ U Nosiralik Iso o'tib ketayotganini eshitib:

— Ey Dovud O'g'li* Iso, menga rahm qiling! — deb baqira boshladi. ⁴⁸ Ko'p odamlar esa:

— Jim bo'l! — deb unga do'q qilishdi. Lekin u:

— Ey Dovud O'g'li, menga rahm qiling! — deb yanada qattiqroq baqirdi.

⁴⁹ Iso to'xtab:

— Uni chaqirib kelinglar, — dedi. Odamlar kelib, ko'r odamga:

— Dadil bo'l, o'rningdan tur. U seni chaqiryapti, — deb aytishdi.

⁵⁰ Ko'r to'nini yechib tashlab, o'rnidan sakrab turdi—da, Isoning yoniga keldi. ⁵¹ Iso undan so'radi:

— Sen Mendan nima istaysan?

— Ustoz, ko'zlarim ko'rsin! — dedi ko'r. ⁵² Iso unga:

— Boraver, ishonching seni sog'aytirdi, — dedi.

O'sha zahoti u ko'ra boshladi. So'ng Isoning ortidan ergashib ketdi.

11-BOB

Iso Quddusga tantanali kiradi

¹ Iso shogirdlari bilan Quddusga yaqinlashib qolgan edilar. Ular Zaytun tog'i* etagidagi Baytfagiya va Baytaniya qishloqlariga yetib kelayotganlarida, Iso shogirdlaridan ikkitasiga dedi:

² — Anavi qishloqqa* boringlar. U yerga kirishingiz bilanoq, bog'liq turgan va hech qachon minilmagan xo'tikni ko'rasizlar. O'sha xo'tikni yechib, bu yerga olib kelinglar.

³ Agar kimdir sizlardan: "Nima qilyapsizlar?" deb so'rab qolsa, "Bu xo'tik Rabbimiz Masihga kerak, xo'tikni U darhol bu yerga qaytarib yuboradi", deb javob beringlar.

⁴ Ular borib, ko'chada darvoza yonida bog'lab qo'yilgan xo'tikni ko'rib, yechib olishdi.

⁵ U yerda turgan bir necha kishi ularga:

— Nima qilyapsizlar? Nega xo'tikni yechyapsizlar? — deb so'rashdi.

⁶ Shogirdlar Iso buyurganidek javob berishdi, odamlar ularni qo'yib yuborishdi.

⁷ Shogirdlar xo'tikni Isoning oldiga olib kelishdi. Xo'tik ustiga to'nlarini tashlashdi, Iso xo'tikka mindi. ⁸ Ko'pchilik to'nlarini yo'lga poyandoz qilib yoydi. Boshqalar esa

dashtdagi yashil novdalarni kesib, yo'lga to'shadilar. ⁹ Oldinda va orqada yurayotganlar shunday deb hayqirishardi:

“Tasanno!

Egamiz nomidan kelayotgan Inson baraka topsin!*

¹⁰ Bobomiz Dovudning yaqinlashgan shohligi muborak bo‘lsin!

Falak toqida Unga tasanno o‘qilsin!”

¹¹ Iso Quddusga kirib, Ma’badga bordi, hamma narsani ko‘zdan kechirdi. Kun kech bo‘lib qolganidan, Iso o‘n ikki shogirdi bilan Baytaniya qishlog‘iga qaytib ketdi.

Qurib qolgan anjir daraxti

¹² Ertasi kuni ular Baytaniyadan chiqqanlarida, Isoning qorni och edi. ¹³ U uzoqdan barglar bilan qoplangan bir anjir daraxtini ko‘rib qoldi, daraxtdan biron anjir topa olarmikanman, deb bordi. Daraxtning yoniga kelib, bargdan boshqa hech narsa topolmadi, chunki hali anjir terish vaqti emas edi. ¹⁴ Iso daraxtga qarab:

— Bundan keyin to abad sening mevangni hech kim yemasin! — dedi.

Shogirdlari ham bu gapni eshitishdi.

Iso oldi–sotdi qiluvchilarni Ma’baddan quvadi

¹⁵ So‘ng ular Quddusga kelishdi. Iso Ma’badga kirib, ichkarida oldi–sotdi qilayotganlarni quvib chiqara boshladi. Sarroflarning* xontaxtalarini, kaptar sotuvchilarning kursilarini ag‘darib yubordi. ¹⁶ Sotiladigan molni Ma’bad ichidan olib o‘tishga* hech kimga ijozat bermadi.

¹⁷ Iso xalqqa ta’lim berayotib dedi:

— Tavrotda yozilgan–ku: “Mening uyim barcha xalqlarning ibodat uyi deb ataladi.”* Sizlar esa Xudoning uyini qaroqchilar uyasiga* aylantirib yuboribsizlar!

¹⁸ Bosh ruhoniylar va Tavrot tafsirchilari buni eshitib, Isoni halok qilish payiga tushdilar. Butun xalq Isoning ta’limotiga mahliyo bo‘lgani uchun bosh ruhoniylar bilan tafsirchilar Undan qo‘rqib qoldilar.

¹⁹ Kech kirgach, Iso shogirdlari bilan shahardan tashqariga chiqib ketdi.

Ibodat va ishonch haqida

²⁰ Erta bilan ular yana anjir daraxti yonidan o‘tib qarashsa, daraxt ildizigacha qurib qolgan ekan. ²¹ Butrus bo‘lgan hodisani eslab, Isoga dedi:

— Ustoz! Qarang, Siz la’natlagan anjir daraxti qurib qolibdi.

²² Iso bunga javoban dedi:

²³ — Xudoga ishonchingiz bo‘lsin. Sizlarga chinini aytayin: agar kimki bu toqqa: “Qo‘porilib dengizga otil”, desa–yu, o‘z qalbida shubhalanmay, aytgani bajo kelishiga qattiq ishonsa, aytgani bo‘ladi. ²⁴ Binobarin, sizlarga aytaman: siz ibodatda nimaiki so‘rasangiz, oldim, deb ishoninglar va sizga beriladi. ²⁵⁻²⁶ Ibodat qilib turganingizda birovda ginangiz bo‘lsa, uni kechirib yuboring, toki osmondagi Otangiz ham sizlarning gunohlaringizni kechirsin*.

Isoning hokimiyati haqida savol

²⁷ Ular yana Quddusga keldilar. Iso Ma’badda aylanib yurgan edi, bosh ruhoniylar, Tavrot tafsirchilari va yo‘lboshchilar Uning oldiga kelib ²⁸ so‘radilar:

— Siz bu ishlarni qanday hokimiyat bilan qilyapsiz? Bularni qilish uchun Sizga kim hokimiyat bergan?

²⁹ Iso ularga shunday javob berdi:

— Men sizlarga bir savol beray. Menga javob bersangizlar, Men ham bu ishlarni qanday hokimiyat bilan qilayotganimni sizlarga aytaman. ³⁰ Yahyo xalqni suvga choʻmdirish huquqini Xudodan olganmidi yoki insondanmi? Javob beringlar Menga.

³¹ Ular oʻzlaricha mulohaza yurita boshladilar:

— Agar: “Xudodan”, — desak, U: “Nega Yahyoga ishonmadingizlar?” — deydi.

³² Agar: “Insondan”, — desak—chi?

Vaholanki, ular olomondan qoʻrqardilar, chunki hamma Yahyoni haqiqiy paygʻambar deb hisoblardi. ³³ Xullas, ular Isoga:

— Bilmaymiz, — deb javob berdilar. Iso ularga dedi:

— Unday boʻlsa, Men ham bu ishlarni qaysi hokimiyat bilan qilayotganimni sizlarga aytmayman.

12–BOB

Yovuz bogʻbonlar haqida masal

¹ Iso xalqqa masallar orqali soʻzlay boshladi:

“Bir odam uzumzor barpo qilibdi. Atrof–tevaragini devor bilan oʻrab, uzum siqish chuqurini* qazibdi, kuzatuv minorasini quribdi. Keyin uzumzorni bogʻbonlarga ijaraga berib, oʻzi safarga ketibdi.

² Yigʻim–terim mavsumida, uzumzor hosildan tegishli ulushini olish uchun oʻsha odam xizmatkorini bogʻbonlar oldiga yuboribdi. ³ Bogʻbonlar esa uni tutib olishibdi, kaltaklab, qup–quruq qaytarib yuborishibdi. ⁴ Uzumzor egasi yana boshqa bir xizmatkorini ularning oldiga yuboribdi. Ular bunisini ham boshiga urib, haqorat qilibdilar*. ⁵ Yana boshqasini yoʻllabdi, unisini esa oʻldirishibdi. U yana xizmatkorlarini yuboraveribdi, ammo bogʻbonlar ularning baʼzilarini urib, baʼzilarini oʻldirishibdi.

⁶ Uzumzor egasining endi birgina odami qolibdi, u ham boʻlsa, sevikli oʻgʻli ekan. U: «Oʻgʻlimni hurmat etarlar» deb, bogʻbonlar oldiga uni yuboribdi. ⁷ Lekin ular bir–biriga: — Bu merosxoʻr–ku! Uni oʻldiraylik, shunda merosi bizga qoladi, — deyishibdi.

⁸ Oʻgʻlini ushlab, oʻldirib, jasadini uzumzordan chiqarib tashlashibdi.

⁹ Xoʻsh, sizningcha, endi uzumzor egasi nima qilar ekan? U kelib bogʻbonlarni oʻldiradi, uzumzorni esa boshqalarga ijaraga beradi.

¹⁰ Nahotki sizlar Muqaddas bitiklardagi ushbu soʻzlarni hech oʻqimagan boʻlsangiz:

«Binokorlar rad etgan tosh

Binoning tamal toshi* boʻldi.

¹¹ Bu Egamizning qilgan ishidir,

Koʻz oldimizdagi ajoyibotdir.»*

¹² Iso aytgan bu masal yahudiy yoʻlboshchilarga qarshi qaratilgan edi. Ular buni anglab yetdilar–u, Isoni qoʻlga olmoqchi boʻldilar. Ammo xalqdan qoʻrqanlari uchun Unga qoʻl tekkizmay ketib qoldilar.

Xudoning haqi Xudoga

¹³ Isoni tilidan ilintirish uchun Uning oldiga farziylardan va Hirod tarafdorlaridan* baʼzilarini yubordilar. ¹⁴ Ular kelib dedilar:

— Ustoz, odil ekaningizni bilamiz. Siz biror kishiga xushomadgoʻylik qilmaysiz.

Odamlarga yuz-xotir qilmasdan, Xudoning yo'lini to'g'ri o'rgatasiz. Ayting-chi, Qaysarga* soliq to'lashimiz* to'g'rimi yoki yo'qmi? Biz soliq to'laylikmi yoki to'lamaylikmi?

¹⁵ Iso ularning ikkiyuzlamachiligini bilar edi.

— Nima, Meni sinab ko'rmoqchimisizlar? Menga bir dinor* olib kelinglar, uni bir ko'rayin, — dedi.

¹⁶ Ular olib kelgach, Iso so'radi:

— Bu tangadagi surat va yozuv kimniki?

— Qaysarniki, — dedi ular. ¹⁷ Iso ularga:

— Qaysarning haqini Qaysarga, Xudoning haqini Xudoga beringlar, — dedi. Buni eshitganlar hayratda qoldilar.

Qiyomat haqida savol

¹⁸ Sadduqiylar* o'liklarning tirilishini inkor etardilar. Ularning ba'zilari Isoning oldiga kelib, xalq oldida Unga shunday savol berdilar:

¹⁹ — Ustoz! Muso bizga shunday yozib qoldirgan*: agar birovning akasi farzand ko'rmay o'tib ketsa, ukasi akasining xotiniga uylanib, akasi uchun farzandni dunyoga keltirsin. ²⁰ Xo'sh, yetti aka-uka bo'lgan ekan. Birinchisi uylanibdi, so'ng nasl qoldirmay o'lib ketibdi. ²¹ Ikkinchisi ham o'sha xotinni olib, farzand ko'rmay olamdan o'tibdi. Uchinchisi ham shu ko'yga tushibdi. ²² Shuningdek, aka-ukalarning yettovi ham farzand ko'rmay olamdan o'tibdi. Oxirida xotin ham qazo qilibdi. ²³ Ayting-chi, Xudo odamlarni tiriltirganda xotin qaysi birining xotini hisoblanadi? Yettovi ham unga uylangan edilar-ku!

²⁴ Iso ularga shunday javob berdi:

— Sizlar Muqaddas bitiklarni* ham, Xudoning qudratini ham bilmaysizlar, ana shu sababdan adashyapsizlar. ²⁵ O'liklar tirilganda uylanmaydilar, erga ham tegmaydilar, balki bamisoli samodagi farishtalarday bo'ladilar. ²⁶ O'liklarning tirilishi haqidagi masalaga kelsak: nahotki sizlar hech qachon Musoning kitobini o'qimagan bo'lsangizlar?! Yonayotgan buta to'g'risidagi voqeada* Xudo Musoga: "Men Ibrohim, Is'hoq va Yoqubning Xudosiman", — degan-ku! ²⁷ Axir, Xudo o'liklarning emas, tiriklarning Xudosidir. Sizlar nihoyatda adashyapsizlar.

Eng muhim ilohiy amr

²⁸ Tavrot tafsirchilaridan biri ularning munozara qilayotganini eshitib, Isoning ularga yaxshi javob berib turganini ko'rdi. U Isoning oldiga kelib:

— Amrlarning eng muhimi qaysi biri? — deb so'radi. ²⁹ Iso unga javob berib dedi:

— Eng muhim amr shudir: "Ey Isroil, quloq sol! Egamiz Xudo tanho Egadir*.

³⁰ Egangiz Xudoni butun qalbingiz bilan, jonu dilingiz bilan, butun ongingiz bilan, kuchingiz boricha seving.*" ³¹ Eng muhim amrlardan ikkinchisi: "O'zgani o'zingizni sevganday seving.*" Bulardan buyukroq amr yo'q.

³² — Yaxshi gapirdingiz, Ustoz, — dedi Isoga tafsirchi. — Xudo tanhohidir, Undan boshqa Xudo yo'q, deb to'g'ri aytdingiz. ³³ Uni butun qalbimiz, butun idrokimiz bilan, kuchimiz boricha* sevishimiz kerak. O'zgani ham o'zimizni sevganday sevishimiz kerak. Kuydiriladigan va boshqa qurbonliklar keltirishdan bu a'loroqdir.

³⁴ Iso uning oqilona javob berganini ko'rib:

— Siz Xudoning Shohligidan uzoqda emassiz, — dedi.

Shundan keyin hech kim Isoga savol berishga jur'at etmadi.

Masih kimning o'g'li?

³⁵ Iso Ma'badda ta'lim berayotib, shunday savol berdi:

— Qanday qilib Tavrot tafsirchilari Masihni Dovudning O'g'li* deyдилar?

³⁶ Dovudning o'zi Muqaddas Ruh ilhomi bilan deganki:

“Egamiz aytmoqda Rabbimga:

Dushmanlaringni oyoqlaring ostiga yiqitmaganimcha,

Sen Mening o'ng tomonimda* o'tirgin.”*

³⁷ Demak, Dovudning o'zi Masihni Rabbim deb atagan bo'lsa, qanday qilib Masih Dovudning O'g'li bo'ladi?!

Bir talay olomon Isoni ishtiyoq bilan tinglar edi.

Iso soxta dindorlik to'g'risida ogohlantiradi

³⁸ Iso xalqqa nasihat qilib, yana shunday dedi:

— Tavrot tafsirchilaridan ehtiyot bo'linglar! Ular uzun kiyimlar kiyishni yaxshi ko'radilar, bozorlarda yurganda ularga salom berishlarini, ³⁹ sinagogalarda yaxshi joylarda o'tirishni, ziyofatlarda to'rda o'tirishni yoqtiradilar. ⁴⁰ Ammo beva ayollarning uy-joylarini tortib oladilar, xo'ja ko'rsinga uzoq duo o'qiydilar. Bunday odamlar nihoyatda qattiq jazoga muhtalo bo'ladilar.

Beva ayolning xayr-ehsoni

⁴¹ Iso Ma'bad xazinasi qarshisida o'tirib, ehson qutisiga pul solayotgan odamlarni kuzatib turdi. Ko'p boylar anchagina pul tashladilar. ⁴² Bir kambag'al beva ayol ham kelib, qiymati bir tiyinga to'g'ri keladigan ikki chaqa* tashladi.

⁴³ Shunda Iso shogirdlarini yoniga chaqirib dedi:

— Sizlarga chinini aytayin, bu kambag'al beva ayol xazinaga pul tashlaganlarning hammasidan ham ko'proq tashladi. ⁴⁴ Chunki boylarning hammasi o'zlarining ortiqcha pullaridan ehson qildilar. Bu ayol esa kambag'alligiga qaramasdan, o'zining bor-yo'g'ini, ro'zg'origa ishlatiladigan hamma pulini tashladi.

13-BOB

Iso oxirzamon haqida gapiradi

¹ Iso Ma'baddan chiqib ketayotganda shogirdlaridan biri:

— Ustoz, qarang, naqadar ulkan toshlar, naqadar hashamatli binolar! — dedi. ² Iso unga:

— Bu hashamatli binolarni ko'ryapsanmi? Bularning hammasi vayron bo'ladi*. Bu yerda tosh ustida turgan bironta tosh qolmaydi, — dedi.

³ Iso Zaytun tog'ida*, Ma'badning ro'parasida o'tirgan vaqtda Butrus, Yoqub, Yuhanno va Endrus Undan alohida so'radilar:

⁴ — Bizga ayting-chi, bu hodisalar qachon yuz beradi? Tez orada sodir bo'lishini nimadan bilsak bo'ladi?

⁵ Iso ularga shunday javob berdi: “Ehtiyot bo'linglar, hech kim sizlarni yo'ldan ozdirmasin! ⁶ Ko'p kishilar o'zlarini Mening nomim bilan atab: «Men O'shaman», deb

ko'plarni yo'ldan ozdiradilar. ⁷ Sizlar uzoq–yaqindagi urush xabarlarini eshitganingizda, cho'chimanglar. Bular albatta sodir bo'ladi, ammo bu hali oxiri degani emas. ⁸ Xalq xalqqa qarshi, shohlik shohlikka qarshi ko'tariladi. Ayrim joylarda qahatchilik va zilzilalar bo'ladi. Bu hodisalar to'lg'oq azoblarining boshlanishiga o'xshaydi.

⁹ Sizlar esa o'zingizga ehtiyot bo'linglar. Chunki sizlarni mahkamalarga topshirib, sinagogalarda uradilar. Men tufayli sizlarni hokimlar va shohlar huzurida turg'izib qo'yadilar, sizlar esa Mening shohidlarim bo'lasizlar. ¹⁰ Ammo oxirat kelishidan oldin, Xushxabar hamma xalqlarga e'lon qilinishi lozim.

¹¹ Sizlarni qo'lga olib, mahkamaga topshirganlarida, nima aytamiz, deb oldindan xavotir olmanglar. O'sha soatda sizlarga nima berilsa, o'shani aytinglar. Chunki o'shanda sizlar emas, balki Muqaddas Ruh gapiradi. ¹² Aka ukasini, ota bolasini o'limga topshiradi. Bolalar o'z ota–onalariga qarshi chiqib, ularni o'ldirtiradilar. ¹³ Mening nomim tufayli hamma sizlardan nafratlanadi. Lekin oxirigacha bardosh bergan najot topadi.

Buyuk musibat va Isoning kelishi

¹⁴ Ko'p harom–xarish ishlarga sabab bo'ladigan makruh bir narsaning* man etilgan joyga o'rnatilganini ko'rganingizda — o'qigan tushunib olsin! — Yahudiyada bo'lganlar tog'larga qochishsin. ¹⁵ Tomning ustida bo'lganlar* pastga tushib, uyidan biron narsa olib kelish uchun uyiga kirishmasin. ¹⁶ Dalada bo'lganlar esa to'nini olgani qaytib kelmasin. ¹⁷ U kunlarda homilador va emizikli ayollarning holiga voy! ¹⁸ Qochishingiz qishga to'g'ri kelmasligi uchun iltijo qilinglar. ¹⁹ Chunki o'sha kunlarda shunday azob–uqubatlar bo'ladiki, Xudo dunyoni yaratganidan to hozirgacha bunday bo'lmagan va qaytib sodir bo'lmaydi. ²⁰ Agar Egamiz o'sha kunlarni qisqartirmaganda edi, hech bir jonzot omon qolmas edi. Lekin Xudo tanlagan odamlari uchungina o'sha kunlarni qisqartiradi.

²¹ Agar o'shanda kimdir sizlarga: «Masih mana bu yerda» yoki: «Ana u yerda», deb aytsa, ishonmanglar. ²² Chunki soxta masihlar va soxta payg'ambarlar paydo bo'lib, iloji bo'lsa, tanlangan odamlarni yo'ldan ozdirish uchun alomatu mo'jizalar ko'rsatadilar.

²³ Sizlar esa ehtiyot bo'linglar. Men hammasini sizlarga oldindan aytib qo'ydim.

²⁴ O'sha kunlarda, azob–uqubatlardan keyin,

«Quyosh qorayadi, oyning nuri so'nadi.

²⁵ Osmondan yulduzlar qulab tushadi,

Samoviy kuchlar larzaga keladi.»*

²⁶ Shunda hamma odam Inson O'g'lini ko'radi. Inson O'g'li buyuk qudrat va ulug'vorlikka burkanib, bulutlarda keladi*. ²⁷ U farishtalarini yerning to'rt tomoniga yuborib, dunyoning bir burchagidan tortib, narigi burchagigacha tanlangan odamlarini to'plab oladi.

Hushyor bo'lish haqida

²⁸ Anjir daraxtidan saboq olinglar: uning shoxlari ko'karib barg chiqarayotganda, yoz yaqinlashganini bilasizlar. ²⁹ Shu singari, mana bu voqealar sodir bo'lganda, bilingki, o'sha vaqt* yaqinlashib qolgan, ostonangizga yetgan. ³⁰ Sizlarga chinini ayta: bu nasl o'tmasdanoq, bularning hammasi sodir bo'ladi. ³¹ Yeru osmon yo'q bo'lib ketadi, ammo Mening so'zlarim kuchda qoladi.

³² O'sha kun yoki soat haqida samoviy Otamdan boshqa hech kim bilmaydi. O'g'il ham, samodagi farishtalar ham bilmaydilar. ³³ Ehtiyot bo'lib, hushyor turinglar*, chunki o'sha vaqt-soat qachon kelishini sizlar bilmaysizlar.

³⁴ Bu xuddi safarga jo'nagan uy egasiga o'xshaydi. U o'z uy-ro'zg'orini xizmatkorlariga topshirib, har biriga vazifa berib, darvozabonga hushyor bo'lib turishni buyurib, jo'nab ketadi. ³⁵ Xuddi shu singari, sizlar ham hushyor bo'lib turinglar. Chunki uy egasi qachon kelishini — kechqurunmi, yarim tundami, xo'rozlar qichqirgandami yoki ertalabmi — sizlar bilmaysizlar. ³⁶ Tag'in U nogahon kelib, sizlarni uxlab yotgan holda ko'rmasin! ³⁷ Sizlarga aytganimni hammaga aytaman: hushyor bo'linglar!"

14-BOB

Isoni o'ldirish rejasi

¹ Fisih ziyofatiga va Xamirturushsiz non bayramiga* ikki kun qolgan edi. Bosh ruhoniylar va Tavrot tafsirchilari Isoni hiyla bilan tutib, o'ldirish uchun fursat poylab yurgan edilar. ² Ular: "Biz bu ishni bayram kunlari qilmasligimiz kerak, aks holda, xalq g'alayon ko'tarishi mumkin", dedilar.

Isoga sunbul moyi quygan ayol

³ Iso Baytaniya qishlog'ida* ilgari teri kasalligiga* chalingan Shimo'nning* uyida mehmon bo'lib o'tirgan edi. Shunda bir ayol ganchdan* yasalgan idishda toza, qimmatbaho sunbul moyi* olib keldi. Idishni sindirib ochib, moyni Isoning boshidan quydi. ⁴ Ba'zilar bundan g'azablanib, bir-biriga:

— Moyni bunday isrof etishning nima keragi bor edi?! ⁵ Axir, uni uch yuz kumush tangadan* ham ko'proqqa sotib, kambag'allarga taqsimlab berish mumkin edi-ku! — deb ayolni qattiq koyishdi.

⁶ — Qo'yinglar uni! — dedi Iso. — Nega ayolni xijolatda qoldiryapsizlar? U Men uchun ajoyib ish qildi. ⁷ Kambag'allar har doim sizlar bilan birga bo'ladilar. Istagan vaqtingizda ularga yordam bera olasizlar. Lekin Men sizlar bilan doimo birga bo'lmayman. ⁸ Bu ayol qo'lidan kelganini qildi. U Mening tanamga xushbo'y moy surtib, oldindan dafnga tayyorladi*. ⁹ Sizlarga chinini aytayin: Xushxabar dunyoning qaysi yerida e'lon qilinmasin, bu ayol ham esga olinib, uning qilgan ishi haqida aytiladi.

¹⁰ Shunda o'n ikki shogirdidan biri bo'lgan Yahudo Ishqariyot bosh ruhoniylarning oldiga borib, Isoni sizlarga tutib beraman, dedi. ¹¹ Bosh ruhoniylar bu gapni eshitib, juda xursand bo'ldilar, Yahudoga pul berishni va'da qildilar. Shunday qilib, Yahudo Isoni tutib berish uchun qulay vaqtni kuta boshladi.

Qutlug' kecha va Isoga xiyonat

¹² Xamirturushsiz non bayramining birinchi kunida, Fisih qo'zisi so'yiladigan paytda shogirdlar Isodan so'radilar:

— Fisih taomini qayerda yemoqchisiz? Biz borib tayyorgarlik ko'raylik.

¹³ Iso shogirdlaridan ikkitasini yuborayotib, ularga dedi:

— Quddusga boringlar, u yerda ko'zada suv ko'tarib ketayotgan bir odamni uchratasizlar. Uning orqasidan boringlar. ¹⁴ U kiradigan xonadon egasiga shunday deb aytinglar: "Ustozimiz shogirdlari bilan Fisih taomini yemoqchilar. U sizdan: «Bizga tayyorlab qo'yilgan mehmonxona qayerda?» deb so'rab yubordilar." ¹⁵ Uy egasi sizlarga

jihozlangan, tayyorlab qo'yilgan katta boloxonani ko'rsatadi. U yerda biz uchun hozirlik ko'ringlar.

¹⁶ Shogirdlar jo'nashdi. Shaharga kirganlarida, xuddi Isoning aytganini topdilar va Fisih taomini tayyorladilar. ¹⁷ Kech kirganda, Iso o'n ikki shogirdi bilan birga u yerga keldi.

¹⁸ Ular ovqatlanib o'tirganlarida Iso shunday dedi:

— Sizlarga chinini aytayin, Men bilan taom yeyayotgan kishi Menga xiyonat qiladi. U sizlarning orangizdadir.

¹⁹ Shogirdlar xafa bo'lib, birin-ketin:

— Nahotki o'sha men bo'lsam? — deb Undan so'ray boshladilar.

²⁰ Iso ularga javoban dedi:

— U o'n ikkitangizdan bittasi, Men bilan baravar kosaga nonni botirgan — o'shadir.

²¹ To'g'ri, Inson O'g'li U haqda yozilganday jon beradi. Lekin Inson O'g'liga xiyonat qilgan odamning holiga voy! Uning tug'ilganidan ko'ra, tug'ilmagani yaxshiroq edi.

²² Ular ovqatlanayotganda, Iso nonni oldi, duo o'qib sindirdi. Nonni shogirdlariga berib:

— Olinglar, bu Mening tanamdir, — dedi. ²³ Sharob quyilgan kosani ham oldi, shukrona duosini o'qib ularga uzatdi. Hammalari undan ichdilar. ²⁴ Iso ularga dedi:

— Bu sharob Xudoning ahdini* bildiradi. Bu ahd ko'plar uchun to'kiladigan qonim evaziga kuchga kiradi. ²⁵ Sizlarga chinini aytayin: Xudoning Shohligida Men yangi sharob ichadigan kungacha uzum ne'matini og'zimga ham olmayman.

²⁶ So'ng ular hamdu sano kuylab, Zaytun tog'i* tomon ketdilar.

Butrusning Isodan tonishi haqida bashorat

²⁷ Iso shogirdlariga dedi:

— Hammalaringiz Meni tashlab, qochib ketasizlar. Chunki yozilgan:

“Men cho'ponni o'ldiraman,
Shunda qo'ylar har yoqqa tarqalib ketadi.”*

²⁸ Biroq Men tirilganimdan keyin, sizlarni Jalilada kutaman.

²⁹ Butrus Isoga dedi:

— Sizni hamma tashlab ketsa ham, men Sizni tashlab ketmayman!

³⁰ Iso unga:

— Senga chinini aytayin, bugun, shu kechasiyoq, xo'roz ikki marta qichqirmasdan oldin, sen Mendan uch marta tonasan, — dedi.

³¹ Lekin Butrus o'z gapida qattiq turib oldi:

— Kerak bo'lsa, Siz bilan birga o'laman! Ammo Sizdan aslo tonmayman! — dedi. Boshqa hamma shogirdlar ham shunday deyishdi.

Isoning bog'dagi ibodati

³² Ular Getsemaniya* degan joyga bordilar. Iso shogirdlariga:

— Men ibodat qilayotganimda, sizlar shu yerda o'tirib turinglar, — dedi.

³³ U yoniga Butrusni, Yoqub va Yuhannoni oldi. Isoni qayg'u, g'am bosib kela boshladi. ³⁴ U shogirdlariga:

— Yuragimdagi og'ir qayg'u Meni o'lguday qiynab yubordi. Shu yerda qolinglar-da,

ko'z-quloq bo'lib turinglar, — dedi.

³⁵ Bir oz nari ketib yerga muk tushdi: "Agar iloji bo'lsa, bu lahza Meni chetlab o'tsin", deb ibodat qildi. ³⁶ U shunday deb yolvordi:

— Otajon!* Sen uchun hamma narsaning imkoni bor! Bu azob kosasini* Mendan uzoqlashtir. Ammo Mening xohishim emas, Sening xohishing bajo bo'lsin.

³⁷ Iso qaytib kelib, shogirdlarining uxlab yotganini ko'rdi. Butrusga dedi:

— Shimo'n!* Uxlayapsanmi? Bir soatgina ham uyg'oq o'tira olmadingmi? ³⁸ Ko'z-quloq bo'lib turinglar, vasvasaga tushib qolmaylik, deb ibodat qilinglar*. Ruh tetik, tana esa zaifdir.

³⁹ Iso yana borib, o'sha so'zlarni aytib ibodat qildi. ⁴⁰ U qaytib kelib, shogirdlarining yana uxlab yotganini ko'rdi. Ularning ko'zlari yumilib ketavergan edi. Ular Isoga nima deb aytishni bilmay qoldilar.

⁴¹ Uchinchi marta borib kelib, Iso shogirdlariga dedi:

— Haligacha dam olib, uxlab yotibsizlarmi?! Bo'ldi, vaqt-soati keldi! Inson O'g'li gunohkorlar qo'liga tutib berilyapti. ⁴² Turinglar, ketaylik! Ana, Menga xoinlik qiluvchi kelyapti!

Iso hibsga olinadi

⁴³ Iso hali gapini tugatmagan ham ediki, Yahudo kelib qoldi. U o'n ikki shogird dan biri bo'lib, uning yonida qilich va tayoq ko'tarib olgan olomon bor edi. Bu olomoni bosh ruhoniylar, Tavrot tafsirchilari va yo'lboshchilar yuborgan edilar. ⁴⁴ Xoin Yahudo olomon bilan til biriktirib, shunday degandi: "Men kimni o'psam, U o'sha Kishidir. Uni qo'lga olinglar, qo'riqlab, olib ketinglar."

⁴⁵ Yahudo to'ppa-to'g'ri Isoning oldiga borib:

— Ustoz! — deb Uni o'pdi.

⁴⁶ Shu zahotiy oq odamlar Isoni ushlab, qo'lga oldilar. ⁴⁷ O'sha yerda turganlardan biri qilichini qinidan sug'urdi—da, oliy ruhoniyning xizmatkoriga bir urib, qulog'ini kesib tashladi.

⁴⁸ Iso ularga dedi:

— Sizlar Meni qo'lga olish uchun qo'zg'olonchiga qarshi chiqqandek qilichu tayoqlar bilan qurollanib kelibsizlar. ⁴⁹ Men har kuni Ma'badda sizning orangizda edim, ta'lim berardim. Sizlar o'shanda Meni qo'lga olmadingizlar. Ammo bular Muqaddas bitiklarda* aytilganlar bajo bo'lishi uchun ro'y berdi.

⁵⁰ O'shanda hamma shogirdlari Isoni tashlab, qochib ketishdi. ⁵¹ Bir yosh yigit Isoga ergashib ketayotgan edi. U zig'ir matosiga o'ranib olgan, boshqa kiyimi yo'q edi. Odamlar o'sha yigitni ham ushlagan edilar, ⁵² u zig'ir matosini tashlab, yalang'och holicha qochib ketdi.

Iso yahudiylarning Oliy kengashi oldida

⁵³ Isoni oliy ruhoniyning oldiga olib keldilar. Bosh ruhoniylar, yo'lboshchilar va Tavrot tafsirchilarining hammasi yig'ilgan edilar. ⁵⁴ Butrus esa Isoning orqasidan masofa saqlab ergashib kelib, oliy ruhoniyning hovlisiga kirdi. U soqchilar bilan birga olov yonida o'tirib, isindi.

⁵⁵ Bosh ruhoniylar va Oliy kengashning* barcha a'zolari Isoni o'limga mahkum qilish uchun Unga qarshi guvoh izlar edilar*, lekin topolmasdilar. ⁵⁶ Ko'p odamlar Unga qarshi soxta guvohlik berayotgan bo'lsalar—da, ammo bergan guvohliklari bir-biriga mos

kelmas edi. ⁵⁷ Soxta guvohlardan ba'zilari so'zga chiqib shunday der edilar:

⁵⁸ — U: “Inson qo'li bilan qurilgan bu Ma'badni Men buzib tashlayman—u, uch kunda inson qo'llarisiz, boshqa bir Ma'badni tiklayman”, — deganini eshitgan edik*.

⁵⁹ Lekin bu xususda ham guvohlarning bergan ma'lumotlari bir-biriga mos kelmas edi.

⁶⁰ Bundan keyin oliy ruhoniylar oldinga chiqib, Isoga:

— Indamay turaverasanmi?! Ularning Senga qo'ygan ayblariga javob qaytarmaysanmi?! — dedi.

⁶¹ Iso esa indamadi, hech javob qaytarmadi. Oliy ruhoniylar yana Undan so'radi:

— Muborak Xudoning O'g'li* — Masih Senmisan?

⁶² Iso dedi:

— Men O'shaman. Sizlar Inson O'g'lini Qodir Xudoning o'ng tomonida o'tirganini* va osmon bulutlarida kelayotganini ko'rasizlar*.

⁶³ Shundan keyin oliy ruhoniylar o'z kiyimlarini yirtib* dedi:

— Bizlarga boshqa guvohlarning nima keragi bor?! ⁶⁴ Uning kufr ketganini o'zlaringiz eshitdingizlar. Sizlarning qaroringiz qanday?

Hammalari Uni o'limga loyiq deb topishdi. ⁶⁵ Ba'zilar Unga tupurishdi. Uning yuz-ko'zini bog'lab, mushtlashdi: “Payg'ambar, qani, top-chi, Seni kim urdi ekan?” deb aytishdi. Soqchilar ham Uni olib ketib, urdilar.

Butrus Isodan tonadi

⁶⁶ Butrus pastdagi hovlida ekan, oliy ruhoniylarning bir cho'risi kelib qoldi. ⁶⁷ Isinib turgan Butrusni ko'rib, unga tikilib qaradi—da:

— Siz ham o'sha Nosiralik Iso bilan birga edingiz—ku! — dedi. ⁶⁸ Lekin Butrus inkor etib:

— Nima deyapsan o'zi, tushunmayapman, — dedi—yu, boshqa yoqqa, tashqi hovliga chiqib ketdi. Shu payt xo'roz qichqirdi.

⁶⁹ Cho'ri uni yana uchratib, u yerda turganlarga:

— Bu odam o'shalardan biri, — deb yana aytdi.

⁷⁰ Butrus yana inkor etdi.

Bir ozdan keyin u yerda turganlar yana Butrusga gapira boshlashdi:

— Sen Jalilalixan—ku!* O'shalardan biri ekanliging aniq*.

⁷¹ — Xudo ursin! Sizlar aytayotgan bu Odamni men tanimayman! — deb qasam ichdi Butrus.

⁷² Naq shu payt xo'roz ikkinchi marta qichqirdi. Isoning: “Xo'roz ikki marta qichqirmasdan oldin, sen Mendan uch marta tonasan” degan so'zi Butrusning esiga tushib ketdi. U chidolmay yig'lab yubordi.

15-BOB

Iso Pilat huzurida

¹ Tong otar—otmas, bosh ruhoniylar, yo'lboshchilar, Tavrot tafsirchilari va Oliy kengashning qolgan a'zolari bir qarorga kelishdi. Ular Isoni bog'latib, hokim Pilatga* olib borib topshirishdi. ² Pilat Isodan:

— Sen yahudiylarning Shohimisan? — deb so'radi.

— Siz shunaqa deysiz, — deb javob berdi Iso.

³ Bosh ruhoniylar Uni ko'p masalada ayblayotgan edilar. ⁴ Pilat yana Unga:
 — Sen hech narsaga javob bermaysanmi? Ko'ryapsan—ku, ular Seni ko'p jinoyatlarda ayblashyapti! — dedi. ⁵ Lekin Iso boshqa hech javob bermadi. Pilat bunga qoyil qoldi.
⁶ Har Fisih bayramida* Pilat xalqning iltimosiga binoan bir mahbusni ozod qilar edi.
⁷ Isyon* vaqtida qotillik qilgan Barabbas ismli bir kishi o'z sheriklari bilan o'shanda qamoqda edi. ⁸ Xalq yana kelib, Pilatdan odatdagiday bir mahbusni ozod qilishni so'ray boshladi.

⁹⁻¹⁰ Bosh ruhoniylar Isoni hasad tufayli qo'lga tushirishganini bilgan Pilat olomondan:

— Sizlar uchun yahudiylarning Shohini ozod qilishimni istaysizlarmi? — deb so'radi.
¹¹ Ammo bosh ruhoniylar: “Uning o'rniga Barabbasni ozod qilishni Pilatdan so'ranglar”, deb olomonni qo'zg'adilar. ¹² Pilat ularga yana dedi:

— Aytinglar xohishingizni! Sizlar “Yahudiylar Shohi” deb ataydigan Kishini nima qilay?

¹³ — Xochga mixlansin! — deb shovqin soldi olomon. ¹⁴ Pilat ulardan:

— Nimaga? U nima yomonlik qildi? — deb so'radi. Lekin olomon:

— Xochga mixlansin! — deb battar baqirardi.

¹⁵ Shundan keyin Pilat xalqni mamnun qilay deb, Barabbasni ozod etdi. Isoni esa qamchilatib, xochga mixlashni buyurdi.

Askarlar Isoni haqorat qilishadi

¹⁶ Rim askarlari Isoni hukumat saroyining hovlisiga olib borib, butun bo'linmani Uning oldiga to'plashdi. ¹⁷ Unga safsar to'n kiydirishdi va tikanlardan toj o'rib boshiga qo'yishdi.

¹⁸ — Yashavor, ey yahudiylarning Shohi! — deb Uni qutlay boshlashdi. ¹⁹ Qamish bilan Uning boshiga qayta-qayta urib, tupurishdi. Uning oldida tiz cho'kib, ta'zim qilishdi. ²⁰ Uni shunday masxara qilganlaridan keyin, ustidan safsar to'nni yechib olib, O'zining kiyimlarini kiydirishdi. So'ng Uni xochga mixlash uchun olib ketishdi.

Iso xochga mixlanadi

²¹ Askarlar yo'lda Shimo'n degan odamni uchratib qoldilar. U daladan qaytib kelayotgan edi. Ular Shimo'nni Isoning xochini* ko'tarib borishga majbur qildilar. Shimo'n Kirineyalik* bo'lib, Iskandar va Rufusning otasi edi.

²² Askarlar Isoni Go'lgota degan joyga olib kelishdi. Go'lgota “bosh suyagi” ma'nosini beradi. ²³ Isoga mirra aralashtirilgan sharob* berishdi, lekin U ichmadi. ²⁴ Bundan so'ng Isoni xochga mixlab qo'yishdi. Uning kiyimlarini esa o'zaro bo'lishib, kim nima oladi, deb qur'a tashlashdi*.

²⁵ Uni xochga mixlaganlarida ertalab soat to'qqiz* edi. ²⁶ Bosh tomonida: “Yahudiylarning Shohi” deb yozilgan aybnoma bor edi. ²⁷⁻²⁸ Iso bilan birga ikkita qaroqchini ham mixlagan edilar. Ularning biri Isoning o'ng tomonida, ikkinchisi esa chap tomonida edi*.

²⁹ O'tib ketayotganlar boshlarini chayqab, Isoni haqoratlashardi*:

— Ey Ma'badni buzib, uch kun ichida tiklaydigan! ³⁰ O'zingni O'zing qutqarib, xochdan tushib ko'r-chi!

³¹ Bosh ruhoniylar va Tavrot tafsirchilari ham ularga qo'shib, Isoni masxaralay ketishdi. Ular bir-biriga:

— U boshqalarni qutqarardi, O'zini esa qutqara olmaydi! ³² Isroilning Shohi Masih endi xochdan tushsin, toki biz buni ko'rib Unga ishonaylik! — deyishardi.

Iso bilan birga xochga mixlanganlar ham Uni haqoratlar edilar.

Iso jon beradi

³³ Tush payti butun yurtning zulmat qopladi. Soat uchga* qadar hamma yoq zulmatga cho'mdi. ³⁴ Soat uchda Iso baland ovoz bilan:

— Elohi, Elohi, lamo shavaqtani?* — deb faryod qildi. Bu so'zning tarjimasi: "Ey Xudoyim! Ey Xudoyim! Nega Meni tark etding?!"* demakdir.

³⁵ U yerda turgan ba'zilar buni eshitib:

— Qarang, U Ilyosni* chaqiryapti, — deyishdi. ³⁶ Shunda bir odam yugurib borib, shimgichni arzon sharobga* botirib, qamishning uchiga ilib qo'ydi—da, Isoga ichish uchun uzatdi. So'ng dedi:

— Qani, ko'raylik—chi, Ilyos kelib*, Uni xochdan tushirarmikan?

³⁷ Ammo Iso qattiq faryod qildi—yu, jon berdi. ³⁸ Shu zahoti Ma'baddagi parda* yuqoridan pastgacha yirtilib, ikkiga bo'linib ketdi. ³⁹ Isoning qarshisida turgan Rim yuzboshisi Uning shu tarzda jon berganini ko'rib:

— Haqiqatan ham bu Odam Xudoning O'g'li* ekan! — dedi.

⁴⁰ U yerda uzoqdan qarab turgan ayollar bor edi. Ular orasida Magdalalik* Maryam, kichik Yoqub bilan Yusufning onasi Maryam hamda Salomiya bor edilar. ⁴¹ Iso Jalilada ekanligida, ular Unga xizmat qilib, ergashib kelgan edilar. U yerda Iso bilan birga Quddusga kelgan boshqa ko'p ayollar ham bor edi.

Iso dafn qilinadi

⁴² Juma kuni kech kirishiga oz qolgan*, Shabbat kuniga tayyorgarlik qilish vaqti tugayotgan edi. ⁴³ Shunda Oliy kengashning obro'li a'zosi, Xudoning Shohligini intizorlik bilan kutib yurgan Arimateyalik* Yusuf jur'at etib, Pilatning huzuriga bordi va Isoning jasadini so'radi. ⁴⁴ Pilat Isoning darrov o'lganiga hayron bo'ldi. Yuzboshini chaqirib:

— Uning joni uzilib bo'ldimi? — deb so'radi. ⁴⁵ Pilat Isoning o'lganini yuzboshidan bilib olgach, Uning jasadini Yusufga berdi.

⁴⁶ Yusuf zig'ir matosi sotib oldi. Jasadni xochdan tushirib olib, zig'ir matosi bilan kafanladi. Jasadni qoyada o'yilgan qabrga qo'ydi. Keyin qabrning og'ziga bir toshni yumalatib keltirib, qo'yib ketdi. ⁴⁷ Isoning jasadi qayerga dafn qilinganini Magdalalik Maryam bilan Yusufning* onasi Maryam ko'rdi.

16–BOB

Iso tiriladi

¹ Shabbat kuni tugagach*, Magdalalik* Maryam, Yoqubning onasi Maryam va Salomiya Isoning jasadiga surtish uchun xushbo'y moylar sotib oldilar*. ² Yakshanba kuni juda barvaqt turib, tong yorishganda qabrga bordilar. ³ Ular bir–biriga:

— Qabr og'zidagi toshni biz uchun kim ag'darib berar ekan—a? — deb aytishardi.

⁴ Qabrga yetib kelganlarida qarashsa, tosh allaqachon ag'darilgan ekan. Tosh juda katta edi. ⁵ Ular qabr ichiga kirib, o'ng tomonda o'tirgan oq libosli bir yigitni ko'rdilar—u, cho'chib ketdilar.

⁶ Yigit ularga:

— Qo‘rqmanglar! — dedi. — Sizlar xochga mixlangan Nosiralik Isoni izlayapsizlar. Iso tirildi! U bu yerda yo‘q. Mana Uning qo‘yilgan joyi! ⁷ Endi borib, Uning shogirdlari va Butrusga: “Iso sizlarni Jalilada kutyapti. O‘zi sizlarga aytganidek*, Uni o‘sha yerda ko‘rasizlar”, deb aytinglar.

⁸ Dahshatga tushib, qaltiragan ayollar qabrdan chiqib, qochdilar. Ular qo‘rqqanlaridan hech kimga biron narsa aytmadilar*.

Iso Magdalalik Maryamga zohir bo‘ladi

⁹ Yakshanba kuni erta saharda tirilgan Iso birinchi bo‘lib Magdalalik Maryamga zohir bo‘ldi. Bu ayoldan U yettita jinni quvib chiqargan edi. ¹⁰ Maryam borib, Isoning aza tutib yig‘layotgan shogirdlariga xabar yetkazdi. ¹¹ Biroq ular Isoning tirik ekanligini va Maryam Uni ko‘rganligini eshitsalar ham, ishonmadilar.

Iso shogirdlariga zohir bo‘ladi

¹² Shundan keyin Iso yo‘lda bir qishloq tomon ketayotgan ikkita shogirdiga boshqacharoq qiyofada ko‘rindi. ¹³ Ular esa qaytib kelib, boshqalarga xabar yetkazishdi, lekin ularga ham ishonmadilar.

¹⁴ Nihoyat, Iso O‘zining yeb–ichib o‘tirgan o‘n bir shogirdiga zohir bo‘ldi. Iso shogirdlarini imonlari zaifligi va qaysarligi uchun koyidi, chunki ular Isoni tirilgan holda ko‘rgan odamlarga ishonmagan edilar.

¹⁵ Iso shogirdlariga dedi:

— Butun jahon bo‘ylab yuringlar va hamma tirik jonga Xushxabarni e‘lon qilinglar.

¹⁶ Kimki Xushxabarga ishonib, suvga cho‘mdirilsa, najot topadi. Ishonmagan esa mahkum bo‘ladi. ¹⁷ Quyidagi alomatlar imonlilarga hamroh bo‘ladi: Mening nomim bilan jinlarni quvib chiqaradilar. Yangi tillarda so‘zlaydilar. ¹⁸ Qo‘llariga ilon olsalar ham, zahar ichsalar ham, ularga zarar yetmaydi. Xastalarga qo‘llarini qo‘yganda, ular sog‘ayib ketadi.

Iso osmonga ko‘tariladi

¹⁹ Rabbimiz Iso shogirdlariga bularni aytib bo‘lgach, osmonga ko‘tarildi. U Xudoning o‘ng tomoniga o‘tirdi*. ²⁰ Shogirdlar esa ketib, hamma yoqda Xushxabarni va‘z qilib yurdilar. Rabbimiz shogirdlariga kuch ato qilib, alomatlar orqali ularning so‘zlarini tasdiqlar edi*.

IZOHLAR

Xudoning O'g'li — Iso Masihning unvoni. To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi XUDONING O'G'LI iborasiga qarang.

1:1 *Xudoning O'g'li* — Iso Masihning unvoni. To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi XUDONING O'G'LI iborasiga qarang.

1:2 *Mana...yo'lni hozirlaydi* — Malaki 3:1 ga qarang.

1:3 Muallif bu o'rinda Ishayo 40:3 ning qadimiy yunoncha tarjimasidan foydalangan.

1:4 *cho'l* — Iordan daryosining O'lik dengizga quyiladigan joyiga yaqin bo'lgan, daryodan g'arbda joylashgan yerlar.

1:4 *...va'z qila boshladi* — milodiy 28 yoki 29 yilda (Luqo 3:1-3 oyatlarga va Luqo 3:1 ning ikkinchi izohiga qarang).

1:6 *Yahyoning kiyimlari tuya junidan to'qilgan...charm kamar...* — Ilyos payg'ambar va boshqa payg'ambarlar kiygan kiyimlar (4 Shohlar 1:8, Zakariyo 13:4 ga qarang).

1:11 *Sen Mening sevikli O'g'limsan* — Zabur 2:7 ga qarang.

1:11 *Sendan nihoyatda mamnunman* — Ishayo 42:1 ga qarang.

1:14 *Yahyo hibsga olingandan keyin...* — 6:17-18 ga qarang.

1:15 *Xudoning Shohligi* — Xudoning hozirgi paytda insonlar hayotidagi hukmronligi va oxiratda har bir yaratilgan mavjudotning yangilanishiga ishora. To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi XUDONING SHOHLIGI iborasiga qarang.

1:16 *Shimo'n* — Butrus ismi bilan ham tanilgan, Butrus ismini unga Iso qo'ygan edi (3:16 ga qarang).

1:22 *Tavrot tafsirchilari* — Musoning qonunini juda yaxshi bilgan ziyoli odamlar. To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi TAVROT TAFSIRCHISI iborasiga qarang.

1:22 *...U odamlarga Tavrot tafsirchilariday emas, balki hokimiyat egasi kabi ta'lim berar edi* — odatda Tavrot tafsirchilari ta'lim berganda o'z ta'limotlarini asoslab berish maqsadida avval yashab o'tgan e'tiborli, obro'li muallimlarning so'zlarini misol qilib keltirar edilar, ammo Iso bunday qilmagan.

1:32 *Quyosh botib kech kirgan paytda...* — yahudiylarning urf-odatiga ko'ra, yangi kun quyosh botgandan keyin boshlanar edi. Matnda tasvirlangan payt Shabbat kunining yakuni va yakshanba kunining boshlanishi edi. Yahudiylarda yakshanba haftaning birinchi kuni hisoblanar edi.

1:40 *Teri kasalligi* — bu ibora yunonchada har xil teri kasalliklariga nisbatan ishlatilgan so'zning tarjimasidir. Odatda bu ibora moxov kasalligiga ishora deb tushuniladi. Teri kasalliklaridan birortasiga yo'liqqan kishi harom hisoblanar edi. Xasta odam kasalligini boshqalarga yuqtirmasligi va ularni harom qilmasligi uchun, boshqalardan ajratib qo'yilar edi (Levilar 13:45-46 ga qarang).

1:43-44 *ruhoniy* — Quddusdagi Ma'badda xizmat qiladigan e'tiborli din rahnamosi. To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi RUHONIY so'ziga qarang.

1:43-44 *Poklanganingni hammaga isbot qilish uchun... — yoki Men Xudoning qonuniga jiddiy qarashimni ruhoniylar ko'rishlari uchun...*

1:43-44 *...o'zingni ruhoniyyga ko'rsat...Muso amr qilgan qurbonliklarni keltir — Levilar 14:1-32 ga qarang.*

2:2 *uy — Butrus va Endrusning uyiga ishora bo'lsa kerak (1:29 ga qarang).*

2:4 *...uyning tomidan teshik ochdilar — qadimgi Falastinda uylarning tomi tekis bo'lar edi. Tomga uyning devori bo'ylab qurilgan zina orqali chiqilardi. Uylarning tomi yopilganda, ko'ndalang yotqizilgan to'sinlar ustiga shox-shabbalar terilib, ustiga loy va somon qorishmasidan tayyorlangan lo'mboz bosilar edi.*

2:10 *Inson O'g'li — Iso Masih ko'pincha O'ziga nisbatan ishlatgan unvon. To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi INSON O'G'LI iborasiga qarang.*

2:14 *Levi — Matto ismi bilan ham tanilgan (Matto 9:9 ga qarang), Matto bayon etgan muqaddas Xushxabarning muallifi.*

2:15 *soliqchilar — bu soliqchilar odatda yahudiy bo'lib turib, Rim davlatiga ishlagani uchun hamma ularni yomon ko'rardi. Ko'p soliqchilar firibgarlik qilib, xalqdan soliq uchun keragidan ortiqroq pul undirardilar—da, bu pulni o'z cho'ntaklariga urardilar. Mana shuning uchun ham xalq soliqchilardan nafratlanib, ularni o'z imonini sotgan xoinlar deb bilardi.*

2:16 *farziy — yahudiylarning muhim bir diniy mazhabi. Farziylar Tavrot qonunlariga qat'iy rioya qilardilar, og'zaki ravishda tarqalgan urf-odatlariga hamda poklanish udumlariga izchil amal qilardilar. To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi FARZIY so'ziga qarang.*

2:22 *...yangi sharob meshni yorib yuboradi... — qadimgi paytlarda suyuqlik odatda hayvon terisidan qilingan meshlarda saqlanardi. Uzum sharbati bijg'ib, sharobga aylanganda, meshlar shishardi. Mesh eskirgani sari o'z cho'ziluvchanligini yo'qotgani bois, yangi sharob eski meshga solinganda, meshni yorib yuborardi.*

2:23 *...shogirdlari...boshoqlarni uza boshladilar — Tavrot qonunlariga ko'ra, och qolgan odam birovning dalasidan boshoqlarni uzib, donini yeyishi mumkin edi (Qonunlar 23:24-25 ga qarang).*

2:24 *Shabbat kuni qonunga xilof ish — farziylar Tavrotdagi qonunni (Chiqish 34:21 ga qarang) o'zlaricha jiddiy sharhlab, hatto inson hayotiga oid ikir-chikirlarni ham qonun darajasiga ko'targanlar. Shuning uchun ular Isoning shogirdlari qilgan ishni Shabbat kuniga xilof ish deb hisoblaganlar.*

2:25 *Dovud hamrohlari bilan och qolib, ovqatga muhtoj bo'lganda nimalar qilgani — 1 Shohlar 21:1-6 ga qarang.*

2:26 *Abuatar — 1 Shohlar 22:20-23 ga qarang.*

2:26 *muqaddas nonlar — Levilar 24:5-9 ga qarang. Yana lug'atdagi MUQADDAS NON iborasiga qarang.*

3:2 *Isoni ayblamoqchi bo'lgan ba'zi odamlar — sinagogadagi farziylarga ishora (shu bobning 6-oyatiga qarang).*

3:6 *Hirod tarafdorlari — Buyuk Hirodning avlodlari hukmronligini qo'llab-quvvatlagan*

yahudiylarning bir guruhi. Buyuk Hirod va uning o'g'li Hirod Antipas (6:14 ga qarang) hokimiyati cheklangan bo'lib, faqat Rim hukumati ruxsati bilan ish yuritardi. Farziylar Rim hukumatiga qattiq qarshilik ko'rsatar, ammo Hirod tarafdorlari Rim hukmronligini qo'llab-quvvatlar edilar.

3:11 *Xudoning O'g'li* — Iso Masihning unvoni. To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi XUDONING O'G'LI iborasiga qarang.

3:14 *Iso o'n ikki odamni tanlab olib, ularga havoriylar deb nom berdi* — yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida *Iso o'n ikki odamni tanladi*.

3:15 *...jinlarni haydash...* — yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida *kasallarni sog'aytirish va jinlarni haydash*.

3:18 *Taddeyus* — ba'zi olimlarning fikri bo'yicha, bu ism Yoqub o'g'li Yahudoning yana bir ismi edi (Luqo 6:16, Havoriylar 1:13 ga qarang). Xoin Yahudodan ajralib turishi uchun unga Taddeyus ismi berilgan bo'lishi mumkin.

3:18 *vatanparvar* — bu nom Shimo'nning Rim imperiyasiga qarshilik ko'rsatgan avom xalq harakatining a'zosi ekaniga ishora qilayotgan bo'lishi mumkin. Ushbu harakat a'zolari siyosiy, iqtisodiy va diniy maqsadlarni ko'zlagan edilar.

3:20 *uy* — Butrus va Endrusning Kafarnahumdagi uyiga ishora bo'lsa kerak (1:29 ga qarang).

3:21 *oila a'zolari* — shu bobning 31-32-oyatlariga va 6:3 ga qarang.

3:22 *...Baalzabul...ins-jinslar hukmdori...* — shayton shohligidagi qudratli bir mavjudotga yoki shaytonning o'ziga ishora.

3:29 *...kim Muqaddas Ruhga kufrlilik qilsa...* — Xudoga ishonishdan bosh tortib, Muqaddas Ruhning ishiga qarshilik ko'rsatadigan odamga ishora qiladi.

3:32 *onangiz va ukalaringiz* — yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida *onangiz, ukalaringiz va singillaringiz*.

4:12 Muallif bu o'rinda Ishayo 6:9-10 ning qadimiy yunoncha tarjimasidan foydalangan.

4:31 *xantal urug'i* — o'sha zamonda odamlar xantal urug'ini eng mayda urug' deb bilishardi.

4:35 *ko'lining narigi tomoni* — Jalila ko'lining sharqiy qirg'og'iga ishora.

5:1 *narigi qirg'og'i* — ya'ni sharqiy qirg'og'i.

5:1 *Gerasa* — yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida *Gadara*. Gerasa shahrida va uning atrofidagi qishloqlarda g'ayriyahudiylar istiqomat qilardi.

5:7 *Xudoyi Taoloning O'g'li* — Iso Masihning unvoni. To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi XUDONING O'G'LI iborasiga qarang.

5:9 *Tumonat* — yunoncha matnda *Legion*, ma'nosi *minglar*. Bu yunoncha so'z Rimliklarning harbiy terminidan olingan bo'lib, 6000 askardan iborat bo'lgan bo'linma ma'nosini ifodalaydi.

5:20 *Dekapolis hududi* — Samariya va Jaliladan sharqda joylashgan. Yunonchada Dekapolis nomining ma'nosi — *o'nta shahar*. Dekapolis hududida Yunon va Rim madaniyatlarining markazi bo'lgan o'nta shahar bor edi.

5:21 ...*ko'lining narigi tomoniga...* — Iso orqaga, ko'lining g'arbiy qirg'og'idagi Jalila hududiga qaytib kelgan edi (shu bobning 1-oyatiga va o'sha oyatning birinchi izohiga qarang).

5:38 ...*bezovtalikni, dod-faryod qilayotgan odamlarni ko'rdilar* — ba'zan dafn marosimlari paytida dod-faryod qilib, aytib yig'lash uchun yig'ichilar yollanardi.

5:41 *Talifa kum!* — oramiycha ibora.

6:1 *ona shahri* — ya'ni Nosira.

6:11 ...*ularni ogohlantirish tariqasida oyoqlaringizning changini qoqib ketinglar* — odamlar Xudoning elchilarini rad etganlari uchun, havoriylar oyoqlaridagi changni qoqib ketardilar. Havoriy Pavlus ham shunga o'xshash harakatni ishlatgan (Havoriylar 18:6 ga qarang). Bu harakat o'sha odamlarning ayanchli qismatini, ya'ni Xudo tomonidan rad etilishini va Uning shohligidan benasib qolish xavfini anglatardi.

6:11 Yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida quyidagi so'zlar oyatga qo'shimcha qilingan: *Sizga chinini aytaman: qiyomat kunida o'sha shaharning holi Sado'm va G'amo'ra shaharlarining holidan ham battar bo'ladi.*

6:13 ...*ko'p xastalarga zaytun moyi surtib...* — zaytun moyi qadimgi paytlarda malham sifatida ishlatilardi. U og'riq qoldirib, terini qurib ketishdan saqlar edi (Ishayo 1:6, Luqo 10:34 ga qarang). Bu o'rinda Xudoning shifo berish qudrati ramzi sifatida kasal odamga ozgina moy surtilgan bo'lsa kerak (Yoqub 5:14 ga qarang).

6:14 *Hirod* — Antipas ismi bilan ham tanilgan bo'lib, Buyuk Hirodning o'g'li edi. Antipas Jalila va Pereya hududlarida hukmronlik qilgan.

6:14 *Ba'zi odamlar...deyishardi* — yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida *Hirod...derdi.*

6:15 *Ilyos* — Eski Ahd davrida yashagan eng buyuk payg'ambarlardan biri. Yahudiylar Ilyosning qaytib kelishini intizorlik bilan kutishardi (Malaki 4:5-6 ga qarang).

6:20 *Uning so'zlari Hirodni gangitib qo'yardi, shunga qaramay, Hirod uni eshitishni xush ko'rardi* — yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida *Hirod ko'p ishlarni uning maslahati bilan qilardi va uni eshitishni xush ko'rardi.*

6:22 *Hirodiyaning qizi* — ba'zi yunon qo'lyozmalaridan (yana Matto 14:3-6 ga qarang). Yunoncha matnda *Hirodning qizi Hirodiya.*

6:30 *Havoriylar...aytib berdilar* — shu bobning 7, 12-13-oyatlariga qarang.

6:32 ...*qayiqqa tushib...* — Jalila ko'lida.

6:37 *ikki yuz kumush tanga* — yunoncha matnda *ikki yuz dinor.* Dinor Rim kumush tangasi bo'lib, mardikorning bir kunlik ish haqi edi.

6:45 ...*ko'lining narigi tomonidagi...* — Iso va uning shogirdlari shu paytda ko'lining aynan qaysi qismida bo'lganlari aniq emas. "Ko'lining narigi tomonidagi" degan ibora ko'lining o'sha qirg'og'idagi boshqa bir joyga qayiq bilan suzib borishni ham bildirishi mumkin. An'anaga ko'ra, Iso bir necha ming kishini to'ydirgan bu joy ko'lining shimoli-g'arb tomonida, Jaliladagi Baytsaydaga yaqin edi.

6:45 *Baytsayda shahri* — bu o'rinda ko'lining shimoli-sharq tomonidagi shaharga yoki ko'lining shimoli-g'arb tomonida joylashgan, Jaliladagi Baytsayda degan shaharga ishora

qilinayotgan bo'lishi mumkin (Yuhanno 12:21 ga qarang).

6:48 ...ularning oldidan o'tib ketmoqchi bo'ldi — Iso O'z shogirdlariga ular bilan birga ekanligini ko'rsatish uchun oldilaridan o'tib ketmoqchi bo'ldi.

6:52 ...ularning imoni sust edi — yunoncha matndan so'zma-so'z tarjimasida ...ularning yuraklari qotib qolgandi.

6:53 Ular ko'ldan suzib o'tib... — shu bobning 45-oyatiga berilgan birinchi izohga qarang.

6:53 Genisaret — Kafarnahum shahridan janubi-g'arbdagi serhosil tekislik.

7:2 yuvilmagan qo'llari — farziylar va Tavrot tafsirchilari ovqatlanishdan oldin qo'llarining yuvilishiga alohida e'tibor qaratishardi. Ayniqsa ko'chada, odamlar orasida bo'lib kelgandan keyin, dasturxonga o'tirishdan oldin urf-odatlariga ko'ra qo'llarini yuvib, o'zlarini poklab olishardi.

7:6-7 Muallif bu o'rinda Ishayo 29:13 ning qadimiy yunoncha tarjimasidan foydalangan.

7:8 Yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida quyidagi so'zlar oyatga qo'shimcha qilingan: *Axir, sizlar tovoq va kosa chayish bilan bog'liq va boshqa yana ko'p udumlarga rioya qilasiz.*

7:10 Chiqish 20:12, 21:17, Levilar 20:9, Qonunlar 5:16 ga qarang.

7:15-16 Yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida quyidagi so'zlar 16-oyatni tashkil etib, qo'shimcha qilingan: *Kimning eshitar qulog'i bo'lsa, eshitsin!*

7:24 Tir — yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida *Tir va Sidon*. Tir va Sidon Finikiyada muhim ahamiyatga ega bo'lgan g'ayriyahudiylar shaharlari. Bu shaharlar Jaliladan shimoli-g'arbda, O'rta yer dengizi bo'yida joylashgan edi. Bugungi kunda bu yer Livan mamlakatining janubiy qismini tashkil qiladi.

7:26 Suriyadagi Finikiya — o'sha davrda Finikiya Rim imperiyasiga qarashli Suriya viloyatining bir qismi edi. Hozirgi Livan mamlakatining dengiz bo'yidagi hududi.

7:28 Hazrat — yunoncha matnda *kurios*. Bu o'rinda obro'-e'tiborli insonga nisbatan ishlatiladigan so'z sifatida qo'llangan. To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi XUDONING NOMLARI iborasi ostida berilgan RABBIY, RABBIM, RABBIMIZ... so'ziga qarang.

7:31 Sidon — shu bobning 24-oyati izohiga qarang.

7:31 Dekapolis hududi — 5:20 izohiga qarang.

7:34 "Effatah!" — oramiycha so'z.

8:10 Dalmanuta — Jalila ko'lining g'arbiy qirg'og'ida, Magadan yaqinida joylashgan qishloq bo'lishi mumkin (Matto 15:39 ga qarang).

8:13 narigi qirg'oq — ya'ni Jalila ko'lining shimoli-sharqiy qirg'og'i (shu bobning 22-oyati izohiga qarang).

8:15 Hirod — Antipas ismi bilan ham tanilgan bo'lib, Buyuk Hirodning o'g'li edi. Antipas Jalila va Pereya hududlarida hukmronlik qilgan. Iso bu o'rinda Hirodning tarafdorlarini ham nazarda tutgan bo'lishi mumkin (3:6 ga va o'sha oyatning izohiga qarang).

8:15 xamirturush — majoziy ma'noda ishlatilgan bo'lib, odatda boshqalarga salbiy ta'sir

ko'rsatadigan ta'limotlar va xulq-atvor nazarda tutilgan.

8:17 *Imoningiz shunchalik sustmi?! — yunoncha matndan so'zma-so'z tarjimasi Yuraklaringiz qotib qolganmi?! Yana 6:52 ga qarang.*

8:22 *Baytsayda shahri — bu o'rinda ko'lning shimoli-sharq tomonida joylashgan shaharga ishora bo'lsa kerak. Ko'lning shimoli-g'arb tomonida ham Jaliladagi Baytsayda degan shahar bor edi (Yuhanno 12:21 ga qarang).*

8:25 *...ko'rning ko'zlariga tekkizdi — yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida ko'rning ko'zlariga tegizib, unga "Qara!" deb buyurdi.*

8:26 Yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida quyidagi so'zlar Isoning gapiga qo'shimcha qilingan: *qishloqda hech kimga buni aytma.*

8:27 *Filip Qaysariyasi — Jalila ko'lidan qariyb 40 kilometr shimoli-sharqda joylashgan shahar.*

8:28 *Ilyos — 6:15 izohiga qarang.*

8:29 *Masih — bu unvonni yahudiylar kelajakda ularni dushmanlaridan qutqaradigan va butun yer yuzidagi xalqlar ustidan hukmronlik qiladigan insonga nisbatan ishlatganlar. Eski Ahdda Masihning qiladigan ishlari haqida bashoratlar yozilgan. Yangi Ahdga ko'ra Rabbimiz Iso o'sha Masihdir. To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi MASIH so'ziga qarang.*

8:31 *bosh ruhoniylar — jamiyatning boshqa e'tiborli odamlari qatorida Oliy kengash a'zolari edilar. Oliy kengash yahudiylarning siyosiy va diniy kengashi edi. To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi BOSH RUHONIYLAR iborasiga qarang.*

8:34 *...o'z xochini ko'tarib... — Rim imperiyasi davrida o'lim jazosining bir turi mahkumni xochga mixlash edi. Bu jazo hammaga ma'lum bo'lgan. Odatda jinoyatchi o'zi mixlanadigan xochning ko'ndalang yog'ochini hukm ijro etiladigan joyga ko'tarib olib borar edi (to'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi XOCH so'ziga qarang). Iso Masih mana shu timsol orqali shogirdlarini hamda Unga ishonganlarni o'z manfaatlarini ko'zlamasdan, Unga butunlay o'zlarini bag'ishlab va itoat qilib hayot kechirishga, hattoki U uchun o'limga ham rozi bo'lishga da'vat etadi.*

8:38 *Ota — Xudoga ishora. Iso ko'pincha Ota unvonini Xudoga nisbatan ishlatgan. To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi XUDONING NOMLARI iborasi ostida berilgan OTA so'ziga qarang.*

9:7 *Bu Mening sevikli O'g'limdir — Zabur 2:7 ga qarang.*

9:11 *...Masihdan oldin Ilyos kelishi kerak... — 6:15 izohiga qarang.*

9:12 *Muqaddas bitiklar — odatda Eski Ahd kitoblari to'plami shu nom bilan ataladi.*

9:13 *...Ilyos allaqachon kelgan... — Yahyo cho'mdiruvchi nazarda tutilgan (Matto 17:11-13 ga qarang).*

9:13 *...u haqda yozilganidek, uni xohlaganlaricha xo'rladilar — Hirod Hirodiyaning iltimosi bilan Yahyoni qanday qilib qatl qilganiga ishora (6:17-29 ga qarang). Shoh Axabning fosiq xotini Izabel ham Ilyos payg'ambarni o'ldirmoqchi bo'lgan edi (3 Shohlar 19:1-2, 10 ga qarang). Ilyosning hayotida bo'lib o'tgan o'sha voqea Yahyoning taqdiriga ishora bo'lgan.*

9:29 *ibodat* — yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida *ibodat va ro'za*.

9:42 *shu kichiklarning birontasi* — Iso Masihga imon keltirgan odamlar, ayniqsa kichik bola singari, ojiz va qarovga muhtoj bo'lganlar nazarda tutilgan.

9:43-44 Yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida quyidagi so'zlar 44-oyatni tashkil etib, qo'shimcha qilingan: *Do'zaxning qurti ham o'lmaydi, olovi ham o'chmaydi*.

9:45-46 Yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida quyidagi so'zlar 46-oyatni tashkil etib, qo'shimcha qilingan: *Do'zaxning qurti ham o'lmaydi, olovi ham o'chmaydi*.

9:48 *Do'zaxning qurti ham o'lmaydi, olovi ham o'chmaydi* — Ishayo 66:24 ga qarang.

9:49 *Har bir odam olovda tuzlanib, poklanadi* — yunoncha matndan so'zma-so'z tarjimasi *Har bir odam olovda tuzlanadi*. Olov — poklash yoki jazolash ramzi. Tuz esa barqarorlik va o'zgarmaslik ramzidir, chunki qadimda tuz ba'zi oziq-ovqat mahsulotlarini achib qolishdan saqlash uchun ishlatilgan. Iso Masih bu gapi orqali O'z shogirdlarining azob-uqubatlarni boshdan kechirishini nazarda tutgan bo'lsa kerak. Zotan, Iso Masihning nomi uchun azob chekish insonning imonini poklaydi va uni gunohning halokatli ta'siridan asraydi. Shu bilan birga, Iso O'ziga ishonmaydiganlarning do'zaxda to'ab ad jazo tortishiga ishora qilgan bo'lishi ham mumkin. Xullas, Isoning bu so'zlari shu ikkala ma'noning birini yoki bir paytda ikkala ma'noni ham anglatgan bo'lishi mumkin.

9:49 Yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida quyidagi so'zlar oyatga qo'shimcha qilingan: *har bir qurbonlik tuzga bulanadi* (Levilar 2:13, Hizqiyol 43:24 ga qarang).

9:50 *Tuzday bo'linglar, o'zaro tinch-totuv yashanglar* — shu bobning 33-35-oyatlariga qarang. Tuz barqarorlik va o'zgarmaslik ramzidir, chunki qadimda tuz ba'zi oziq-ovqat mahsulotlarini achib qolishdan saqlash uchun ishlatilgan. Tuzday bo'lish Iso Masihga sodiq qolish va Uning amrlariga itoat etishga ishora qiladi. Shu tarzda yashash ularning orasida tinchlikni saqlaydi.

10:2 *Qonunga ko'ra, er o'z xotinidan ajralishi mumkinmi?* — o'sha davrda yahudiylar, ajrashish mumkin, deb aytardilar. Ammo ajrashishga qanday sabablar bo'lishi mumkinligi haqida ko'p bahs-munozaralar bor edi. Matto 19:3 izohiga qarang.

10:4 *Erkak...xotinidan ajralishiga Muso ijozat bergan edi* — Qonunlar 24:1 ga qarang.

10:6 *...odamlarni erkagu ayol qilib yaratdi* — Ibtido 1:27, 5:2 ga qarang.

10:7-8 Ibtido 2:24 ga qarang.

10:19 Chiqish 20:12-16, Qonunlar 5:16-20 ga qarang.

10:21 *Keyin kelib...* — yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida *Keyin kelib, xochni ko'tarib* (8:34 ga va o'sha oyatning izohiga qarang).

10:24 *...Xudoning Shohligiga kirish naqadar qiyin!* — yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida *boylikka umid bog'laganlar uchun Xudoning Shohligiga kirish naqadar qiyin!*

10:33 *g'ayriyahudiylar* — o'sha davrda Yahudiyada hukmronlik qilgan Rim imperiyasi amaldorlariga ishora.

10:37 *Sizning o'ng tomoningiz* — o'ng tomon muruvvat va baraka o'rni deb hisoblangan.

10:38 *azob kosasi* — yunoncha matnda *kosa*, Isoning azoblari va xochdagi o'limiga ishora (shu bobning 32-34-oyatlariga qarang). "Kosadan ichmoq" iborasi azob-uqubat tortib, jazo olish ma'nosini bildiradi (misol uchun, Zabur 74:9, Ishayo 51:17, Yereimiyo 25:15 ga qarang).

10:47 *Dovud O'g'li* — yahudiylar shoh Dovud naslidan kelib chiqadigan Masihni shunday nom bilan atashar edi. To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi **MASIH** so'ziga qarang.

11:1 *Zaytun tog'i* — Quddus shahrining sharqiy devori bo'ylab o'tgan Qidron soyligining narigi tomonidagi tepalik.

11:2 *Anavi qishloq* — ya'ni Baytfagiya (Matto 21:1-2 ga qarang).

11:9 *Egamiz nomidan kelayotgan Inson baraka topsin!* — Zabur 117:26 ga qarang.

11:15 *Sarroflar* — pul ayirboshlovchilar. Ular Rim va Yunon tangalarini yahudiylarning shaqaliga almashtirganlar. Ma'bad solig'ini to'lash va qurbonlik qilinadigan hayvonlarni sotib olish uchun shaqal ishlatilgan.

11:16 *Sotiladigan molni Ma'bad ichidan olib o'tish* — ba'zi odamlar manzilga tezroq yetib borish uchun Ma'bad hovlisini kesib o'tardilar.

11:17 Ishayo 56:7 ga qarang.

11:17 *qaroqchilar uyasi* — Yereimiyo 7:11 ga qarang.

11:25-26 Yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida quyidagi so'zlar 26-oyatni tashkil etib, qo'shimcha qilingan: *Bordi-yu, sizlar boshqalarning gunohlarini kechirmasangizlar, Otangiz ham sizni kechirmaydi.*

12:1 *uzum siqish chuquri* — qadimgi paytlarda odamlar uzumni qoyatoshga o'yilgan chuqurga yoki tuproqdan qazilgan, tubiga va atrofiga zich qilib tosh terilgan chuqurga solib, sharbatini siqib olish uchun oyoqlari bilan ezardilar. Sharbat o'sha chuqurdan yana boshqa bir chuqurga oqib tushardi.

12:4 *Ular bunisini ham boshiga urib, haqorat qilibdilar* — yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida *unga tosh otib, boshini yaraladilar va haqoratlab, jo'natib yubordilar.*

12:10 *tamal toshi* — qadimgi paytlarda qurilishda poydevor uchun qo'yilgan birinchi va eng muhim tosh hisoblanardi. Bu tosh poydevorning bir burchagini hosil qilib, binoning qolgan qismi o'sha toshning joylashuvi bo'yicha qurilardi.

12:10-11 Zabur 117:22-23 ga qarang.

12:13 *Hirod tarafdorlari* — 3:6 ga va o'sha oyatning izohiga qarang.

12:14 *Qaysar* — barcha Rim imperatorlariga berilgan unvon. Bu o'rinda Qaysar Tiberiyga ishora qilingan. U milodiy 14-37 yillarda hukmronlik qilgan.

12:14 *...Qaysarga soliq to'lashimiz...* — yahudiylar Rim bosqinchilaridan g'oyat nafratlanganlari uchun, ularga soliq to'lashni aslo istamas edilar. Biroq soliq to'lamaslik katta muammolarni keltirib chiqarar edi.

12:15 *dinor* — Rim kumush tangasi. Bir dinor mardikorning bir kunlik ish haqi edi.

12:18 *Sadduqiylar* — yahudiylarning muhim bir diniy mazhabi. Farziylardan farqli

ravishda, ular og'zaki tarqalgan urf-odatlarini qabul qilmasdilar, balki faqatgina Tavrotda yozilgan qonun-qoidalarga rioya qilardilar. Ular o'liklarning tirilishiga ham ishonmas edilar. To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi SADDUQIY so'ziga qarang.

12:19 *Muso bizga shunday yozib qoldirgan...* — Qonunlar 25:5-6 ga qarang.

12:24 *Muqaddas bitiklar* — odatda Eski Ahd kitoblari to'plami shu nom bilan ataladi.

12:26 *Yonayotgan buta to'g'risidagi voqeada...* — Chiqish 3:1-6 ga qarang.

12:29 *Egamiz Xudo tanho Egadir* — yoki *Egamiz Xudoyimizdir, Egamiz tanhodir* yoki *Egamiz Xudo, Egamiz bittadir*.

12:29-30 Qonunlar 6:4-5 ga qarang.

12:31 Levilar 19:18 ga qarang.

12:33 *kuchimiz boricha* — yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida *jonu dilimiz bilan, kuchimiz boricha*.

12:35 *Dovudning O'g'li* — 10:47 izohiga qarang.

12:36 *Mening o'ng tomonim* — o'ng tomon muruvvat va baraka o'rni deb hisoblangan.

12:36 Zabur 109:1 ga va o'sha oyatning birinchi izohiga qarang.

12:42 *ikki chaqa* — yunoncha matnda *ikki lepton, ya'ni chorak* (ikki *lepton* chorak *assarion* qiymatiga to'g'ri kelardi). *Lepton* o'sha davrda ishlatilgan qiymati eng past tanga.

13:2 *Bularning hammasi vayron bo'ladi* — milodiy 70 yilda Tit boshchiligida Rim qo'shini Quddusni va u yerdagi Ma'badni butunlay vayron qilgan.

13:3 *Zaytun tog'i* — 11:1 izohiga qarang.

13:14 *makruh bir narsa* — Doniyor 9:27 ga va o'sha oyatning oxirgi izohiga qarang. Yana Doniyor 11:31, 12:11 ga qarang.

13:15 *Tomning ustida bo'lganlar* — u zamonlarda uylarning tomi tekis bo'lib, odamlar tomga chiqib dam olishardi.

13:24-25 Ishayo 13:10, 34:4 ga qarang.

13:26 *Inson O'g'li...bulutlarda keladi* — Doniyor 7:13-14 ga qarang.

13:29 *o'sha vaqt* — yoki *Inson O'g'li*.

13:33 *...hushyor turinglar...* — yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida *hushyor bo'lib ibodat qilinglar*.

14:1 *Fisih ziyofati...Xamirturushsiz non bayrami...* — bu bayramlar Isroil xalqining Misrdagi qullikdan ozod bo'lishi munosabati bilan nishonlanar edi (Chiqish 12:1-42, 13:3-10 ga qarang).

14:3 *Baytaniya qishlog'i* — Quddus shahrining sharqiy devori bo'ylab o'tgan Qidron soyligining narigi tomonida joylashgan edi.

14:3 *teri kasalligi* — 1:40 izohiga qarang.

14:3 *ilgari teri kasalligiga chalingan Shimo'n* — bu odam haqida faqatgina shu oyatda va Matto 26:6 da aytib o'tilgan. Bu Shimo'n Isodan shifo topgani bilan tanilgan bo'lishi

mumkin.

14:3 *ganch* — bu o‘rinda ishlatilgan yunoncha so‘z naqqoshlikda qo‘llaniladigan oqish yoki sarg‘ish rangli toshni bildiradi. Odatda bu toshdan yasalgan idishlarda atir moyini uzoq vaqt davomida saqlasa bo‘lardi.

14:3 *sunbul moyi* — yana bir nomi *nard*. Bu moy quyruq, och jigar rang, juda ham qimmat, juda xushbo‘y bo‘lgan.

14:5 *uch yuz kumush tanga* — yunoncha matnda *uch yuz dinor*. Dinor Rim kumush tangasi bo‘lib, mardikorning bir kunlik ish haqi edi.

14:8 *U...oldindan dafnga tayyorladi* — yahudiylarning urf-odatiga ko‘ra jasad dafn qilinishidan oldin unga xushbo‘y hidli ziravorlar va moylar surtilar edi (Luqo 23:55-56, Yuhanno 19:38-40 ga qarang). Ayol qilgan ishining ma‘nosini o‘zi tushunganmi yoki yo‘qmi, aniq emas, ammo Iso aytadiki, uning bu harakati Isoning o‘limi yaqinlashib qolganini bildirardi.

14:24 *ahd* — yunoncha matndan. Ba‘zi yunon qo‘lyozmalarida *yangi ahd*. Iso Masih butun odamzodning gunohini O‘z bo‘yniga olib, xochda o‘ldi. Shu orqali yangi ahdni kuchga kiritdi (Ibroniylar 8:6-13, 9:11-17 ga qarang). To‘liqroq ma‘lumotga ega bo‘lish uchun lug‘atdagi AHD so‘ziga qarang.

14:26 *Zaytun tog‘i* — 11:1 izohiga qarang.

14:27 Zakariyo 13:7 ga qarang.

14:32 *Getsemaniya* — Zaytun tog‘ining g‘arbiy yon bag‘ridagi bog‘.

14:36 *Otajon!* — yunoncha matnda *Abba, Ota*. Abba so‘zi oramiychada ota deganidir. Iso Masih Xudoga “Ota” deb murojaat qilgani Uning Xudo bilan bo‘lgan yaqin, shaxsiy munosabatini ko‘rsatadi. To‘liqroq ma‘lumotga ega bo‘lish uchun lug‘atdagi XUDONING NOMLARI iborasi ostida berilgan OTA so‘ziga qarang.

14:36 *azob kosasi* — yunoncha matnda *kosa*. 10:38 izohiga qarang.

14:37 *Shimo‘n* — Butrus ismi bilan ham tanilgan, Butrus ismini unga Iso qo‘ygan edi (3:16 ga qarang).

14:38 *...vasvasaga tushib qolmaylik, deb ibodat qilinglar* — Iso O‘z shogirdlarini hademay sinov payti boshlanishi haqida ogohlantiryapti (shu bobning 27-31-oyatlariga qarang). O‘sha paytda ular vasvasaga tushib, Iso Masihdan yuz o‘girishlari mumkin edi.

14:49 *Muqaddas bitiklar* — odatda Eski Ahd kitoblari to‘plami shu nom bilan ataladi.

14:55 *Oliy kengash* — yahudiylarning siyosiy va diniy kengashi. To‘liqroq ma‘lumotga ega bo‘lish uchun lug‘atdagi OLIY KENGASH iborasiga qarang.

14:55 *...Isoni o‘limga mahkum qilish uchun Unga qarshi guvoh izlar edilar* — Tavrot qonuniga ko‘ra, birortasini o‘limga mahkum qilish uchun, jinoyatni isbotlaydigan kamida ikkita guvoh bo‘lishi kerak edi (Qonunlar 17:6 ga qarang).

14:58 *U...deganini eshitgan edik* — Yuhanno 2:18-22 ga qarang.

14:61 *Xudoning O‘g‘li* — Iso Masihning unvoni. To‘liqroq ma‘lumotga ega bo‘lish uchun lug‘atdagi XUDONING O‘G‘LI iborasiga qarang.

14:62 *Qodir Xudoning o‘ng tomonida o‘tirgani* — Zabur 109:1 ga qarang. O‘ng tomon

muruvvat va baraka o'rne deb hisoblangan.

14:62 ...*Inson O'g'lini...osmon bulutlarida kelayotganini ko'rasizlar* — Doniyor 7:13 ga qarang.

14:63 ...*o'z kiyimlarini yirtib...* — oliy ruhoniy bu harakati bilan Isoning aytgan so'zlaridan darg'azab bo'lganini ko'rsatdi.

14:70 *Sen Jalilalixan-ku!* — buni Butrusning shevasidan payqab olishgan edi (Matto 26:73 ga va o'sha oyatning izohiga qarang).

14:70 Yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida quyidagi so'zlar oyatga qo'shimcha qilingan: *shevang juda o'xshaydi*.

15:1 *hokim Pilat* — Rim hukumati tomonidan Yahudiya viloyatiga tayinlangan hokim.

15:6 *Fisih bayrami* — Fisih ziyofatiga va undan keyin yetti kun davomida nishonlanadigan Xamirturushsiz non bayramiga ishora (14:1 ga va o'sha oyatning izohiga qarang).

15:7 *Isyon* — yuz bergan bu hodisa kitob yozilgan davrda yashagan odamlarga ma'lum bo'lgan. Hozirgi davrda bu isyon haqida hech qanday ma'lumot yo'q.

15:21 *xoch* — bu o'rinda xochning ko'ndalang yog'ochiga ishora qilingan. O'limga mahkum qilingan inson bu yog'ochni hukm ijro qilinadigan joygacha o'zi ko'tarib borishi kerak edi. Bundan oldin Isoni ayovsiz qamchilashgani uchun (shu bobning 15-oyatiga va Matto 27:26, Yuhanno 19:1 ga qarang), U shu qadar holdan toygan ediki, ehtimol, xochni O'zi ko'tarishga madori qolmagan bo'lsa kerak.

15:21 *Kirineya* — bu shahar O'rta yer dengizi bo'yida, hozirgi Liviya mamlakatining hududida joylashgan edi.

15:23 *mirra aralashtirilgan sharob* — xochga mixlanadigan odamlarning azobini oz bo'lsa-da, kamaytirish uchun beriladigan dori bo'lishi mumkin.

15:24 *Uning kiyimlarini esa o'zaro bo'lishib, kim nima oladi, deb qur'a tashlashdi* — Zabur 21:19 ga qarang.

15:25 *soat to'qqiz* — yunoncha matnda *uchinchi soat*, yahudiylarning urf-odatiga ko'ra, kunning bu payti o'sha soat bilan belgilanar edi.

15:27-28 Yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida quyidagi so'zlar 28-oyatni tashkil etib, qo'shimcha qilingan: *Shu tariqa Muqaddas bitiklardagi: "U gunohkorlar qatorida sanaldi"*, — *deya yozilgan so'z amalga oshdi*. Ishayo 53:12 ga qarang.

15:29 ...*boshlarini chayqab, Isoni haqoratlashardi* — Zabur 21:8 ga qarang.

15:33 *Tush payti...Soat uch...* — yunoncha matnda *Oltinchi soat...to'qqizinchi soat...*, yahudiylarning urf-odatiga ko'ra, kunning bu paytlari o'sha soatlar bilan belgilanar edi.

15:34 *Elohi, Elohi, lamo shavaqtani?* — oramiycha ibora.

15:34 Zabur 21:2 ga qarang.

15:35 *Ilyos* — oramiycha *Elohi* so'zi ibroniycha *Eliyah* (ya'ni Ilyos) degan ismga ohangdosh.

15:36 *arzon sharob* — bu o'rinda ishlatilgan yunoncha so'z avom xalq kunda ichadigan nordon sharobga ishora qiladi. Bu sharob Rim askarlari uchun o'sha yerga olib kelingan

bo'lishi mumkin.

15:36 *...Ilyos kelib...* — 6:15 izohiga qarang.

15:38 *Ma'baddagi parda* — shoh Hirod qayta qurgan Ma'badda ikkita parda bor edi. Pardaning biri Ma'badning kiraverishida osilgan, ikkinchisi esa Eng muqaddas xonani Muqaddas xonadan ajratib turar edi. Bu oyatda Eng muqaddas xonani Muqaddas xonadan ajratib turadigan parda nazarda tutilgan. Ma'baddagi pardaning yirtilishi Iso tufayli odamlarga Xudoning huzuriga yo'l ochilganidan dalolat beradi (Yuhanno 4:19-24, Ibroniylar 9:1-10, 10:19-22 ga qarang).

15:39 *Xudoning O'g'li* — Iso Masihning unvoni. To'liqroq ma'lumotga ega bo'lish uchun lug'atdagi XUDONING O'G'LI iborasiga qarang.

15:40 *Magdala* — Jalila ko'lining g'arbiy qirg'og'idagi qishloq.

15:42 *Juma kuni kech kirishiga oz qolgan...* — yahudiylarning urf-odatiga ko'ra, yangi kun quyosh botgandan keyin boshlanar edi. Juma kuni tugayotgani uchun Yusuf jasadni Shabbat kuni boshlanmasidan oldin qabrga qo'yimoqchi bo'lgan (Luqo 23:50-56 ga qarang).

15:43 *Arimateya* — Quddusdan 35 kilometr shimoli-g'arbda joylashgan shahar.

15:47 *Yusuf* — shu bobning 40-oyatida aytib o'tilgan odamga ishora, Arimateyalik Yusufdan boshqa odam.

16:1 *Shabbat kuni tugagach...* — shanba kuni quyosh botgandan keyingi vaqtga ishora. Yahudiylarning urf-odatiga ko'ra, yangi kun quyosh botgandan keyin boshlanar edi.

16:1 *Magdala* — Jalila ko'lining g'arbiy qirg'og'idagi qishloq.

16:1 *...Isoning jasadiga surtish uchun xushbo'y moylar sotib oldilar* — 14:8 izohiga qarang.

16:7 *O'zi sizlarga aytganidek...* — 14:28 ga qarang.

16:8 Mark kitobining eng qadimgi yunon qo'lyozmalari va tarjimalari shu bobning 9-20-oyatlarini o'z ichiga olmagan.

16:19 *U Xudoning o'ng tomoniga o'tirdi* — 14:62 ning birinchi izohiga qarang.

16:20 Yunoncha matndan. Ba'zi yunon qo'lyozmalarida quyidagi so'z oyatga qo'shimcha qilingan: *omin*.